

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

**Факультет педагогіки і психології
Кафедра педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти**

Кваліфікаційна робота

**ПЕДАГОГІЧНА НАСТУПНІСТЬ У СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОЇ
ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ
ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ
НАВЧАННЯ**

**Спеціальність 013 Початкова освіта
Освітня програма «Початкова освіта»**

**Здобувача вищої освіти
освітнього ступеня «магістр», група змПО-22
факультету педагогіки і психології
Шевчук Тетяна Михайлівна**

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри
педагогіки і методики
початкової та дошкільної освіти
Хребтова Наталя Ростиславівна

РЕЦЕНЗЕНТ:
Директор Полупанівської гімназії
Скалатської міської ради
Тернопільської області
Леськів Павло Зеновійович

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СТАН ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАСТУПНОСТІ У ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ДОШКІЛЬНОЇ Й ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.....	8
1.1. Педагогічна наступність як психолого-педагогічна та методична проблема.....	8
1.2. Вікові особливості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку та їх врахування у навчально-виховному процесі.....	18
1.3. Аналіз педагогічного досвіду з проблеми забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою.....	30
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	52
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ УМОВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАСТУПНОСТІ ЯК ЗАСОБУ БЕЗПЕРЕРВНОГО НАВЧАННЯ.....	54
2.1. Педагогічні умови реалізації наступності між дошкільною та початковою освітою.....	54
2.2. Методика проведення формувального експерименту щодо впровадження наступності у практику освітнього процесу.....	62
2.3. Аналіз результатів експериментального впровадження моделі педагогічної наступності.....	66
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	71
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Актуальність дослідження педагогічної наступності у системі дошкільної та початкової освіти зумовлена сучасними освітніми реформами та впровадженням концепції Нової української школи, яка ставить на перший план безперервний і гармонійний розвиток особистості дитини. Забезпечення плавного переходу від дошкільного закладу до початкової школи є однією з ключових умов успішної адаптації дітей до нових соціальних і навчальних умов, формування базових компетентностей, емоційного благополуччя та мотивації до навчальної діяльності.

Незважаючи на значну увагу до проблеми педагогічної наступності у теорії та практиці, у сучасній освітній системі досі існують труднощі у реалізації єдиної, динамічної та послідовної моделі взаємодії дошкільної та початкової ланок освіти. Особливо це стосується забезпечення індивідуалізації навчання, інтеграції діяльнісного та особистісно-орієнтованого підходів, а також ефективної комунікації між педагогами та батьками.

Джерельна база дослідження включає наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, нормативно-правові документи та методичні матеріали, що висвітлюють питання педагогічної наступності, психолого-педагогічного забезпечення переходу дітей від дошкільної до початкової освіти, вікові особливості розвитку дітей, формування компетентностей та організацію освітнього процесу.

До основних джерел належать:

Державні стандарти дошкільної та початкової освіти (Базовий компонент дошкільної освіти, Державний стандарт початкової освіти).

Концептуальні документи Нової української школи, що визначають принципи дитиноцентризму, особистісно орієнтованого навчання та педагогіки партнерства [1,13].

Наукові праці українських психологів і педагогів суттєво поглиблюють розуміння розвитку дитини в дошкільному та молодшому шкільному віці. І. Бех [2] досліджує особистісно орієнтоване виховання та морально-ціннісний розвиток дитини; С. Бондаренко зосереджується на психологічній готовності дітей до школи та факторах успішної адаптації; О. Мельничук вивчає психофізіологічні особливості розвитку дошкільників; О. Вашуленко [10] розробляє методики формування мовленнєвих умінь і розвитку мовлення. Н. Горопаху [12] присвячує свої праці вивченню пізнавального розвитку дітей та вікових особливостей їхнього мислення; Л. Калмикова [19] аналізує структуру психологічної готовності до навчальної діяльності; О. Ковшар [20] досліджує проблеми наступності між дошкільною та початковою освітою; І. Перережко [29] вивчає умови ефективної адаптації дітей до школи; а О. Савченко [32] розробляє концептуальні засади формування ключових компетентностей у молодших школярів і методичні підходи початкової освіти.

Таким чином, джерельна база поєднує нормативні, теоретичні та практичні матеріали, що дозволяють всебічно проаналізувати проблеми педагогічної наступності та обґрунтувати ефективні підходи до її реалізації.

Таким чином, дослідження педагогічної наступності є актуальним як у теоретичному, так і у практичному аспектах, оскільки дозволяє визначити ефективні методи та умови організації безперервного навчання, забезпечити розвиток ключових компетентностей, сприяти соціалізації дітей та підвищенню якості освітнього процесу на ранніх етапах навчання.

У контексті реалізації Концепції Нової української школи проблема забезпечення педагогічної наступності набуває особливої ваги, однак наукових і практичних розробок у цьому напрямі наразі недостатньо, що зумовило вибір теми дослідження «Педагогічна наступність у системі дошкільної та початкової освіти: теоретичні основи та практичні підходи до забезпечення безперервності навчання».

Метою дослідження є теоретичне осмислення та емпіричне вивчення проблеми педагогічної наступності у системі дошкільної та початкової освіти, визначення педагогічних умов, принципів і методичних підходів до її забезпечення з метою формування безперервного освітнього процесу, що забезпечує оптимальний розвиток, психологічну адаптацію та формування ключових компетентностей дітей на ранніх етапах навчання.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-теоретичні джерела з проблеми педагогічної наступності у системі дошкільної та початкової освіти, виявити ключові підходи та концептуальні засади її забезпечення.
2. Визначити вікові та психологічні особливості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку і оцінити їх значення для організації навчально-виховного процесу.
3. Дослідити досвід практичної реалізації педагогічної наступності у закладах дошкільної та початкової освіти.
4. Визначити педагогічні умови та методичні рекомендації щодо забезпечення наступності освітнього процесу на етапі переходу дитини від дошкільної до початкової освіти.
5. Провести експериментальне дослідження ефективності впровадження моделі педагогічної наступності та оцінити її вплив на розвиток, адаптацію та формування ключових компетентностей дітей.

Об'єктом дослідження є система освітнього процесу дошкільної та початкової освіти, зокрема механізми забезпечення педагогічної наступності між її рівнями.

Предметом дослідження є педагогічні умови, методичні підходи та організаційні засоби, спрямовані на забезпечення безперервності навчання та послідовного розвитку ключових компетентностей дітей у процесі переходу від дошкільної до початкової освіти.

Методи дослідження включають теоретичні (аналіз наукової літератури, синтез отриманих даних), емпіричні (опитування, педагогічний експеримент, спостереження) та математичні (кількісний і статистичний аналіз результатів) методи.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні наукових уявлень про сутність, структуру та педагогічні умови забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою. Отримані результати уточнюють понятійно-категоріальний апарат досліджуваної проблеми, розкривають закономірності формування готовності дітей до навчання у школі, доповнюють науково-методичні засади організації безперервного освітнього процесу. Розроблені теоретичні положення можуть бути використані для подальших досліджень у галузі педагогіки дошкільної та початкової освіти, а також для удосконалення навчальних програм і методичних рекомендацій.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути безпосередньо використані в освітній практиці закладів дошкільної та початкової освіти для підвищення ефективності педагогічної наступності. Вони сприятимуть розробці та впровадженню навчально-виховних програм і методик, які враховують вікові та індивідуальні особливості дітей, створенню умов для плавного переходу від дошкільного до шкільного навчання, підвищенню професійної компетентності педагогів у питаннях організації наступності, розвитку ключових компетентностей і формуванні позитивної мотивації до навчання. Крім того, результати дослідження можуть бути використані для формування у батьків знань і навичок щодо підтримки психоемоційного та навчального розвитку дітей у період адаптації до школи, що загалом сприятиме оптимізації освітнього процесу, гармонійному розвитку особистості дитини та підвищенню якості дошкільної й початкової освіти.

Структура роботи побудована таким чином: магістерська робота загальним обсягом 93 сторінки, з них основного тексту — 70 сторінок включає

вступ, два основні розділи з трьома параграфами кожен, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел (36 найменувань), додатки (7 шт.), таблиці (2 шт.), рисунки (2 шт.).

РОЗДІЛ 1. СТАН ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАСТУПНОСТІ У ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ДОШКІЛЬНОЇ Й ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

1.1. Педагогічна наступність як психолого-педагогічна та методична проблема

Сучасний етап соціально-економічного розвитку суспільства висунув як одне з найважливіших завдань створення єдиної системи безперервної освіти. Ця система являє собою складний комплекс освітніх установ, що забезпечують організаційну та змістовну єдність, наступність та взаємозв'язок усіх ланок освіти.

Аналіз педагогічного досвіду дозволяє говорити про наступність як про безумовно двосторонній процес. Головне завдання дошкільної освіти – це збереження самоцінності дошкільного дитинства та виховання фундаментальних особистісних якостей дитини, які є основою успішного шкільного навчання. У той же час школа як наступник дошкільного ступеня не починає свою роботу «з нуля», а «підхоплює» досягнення дитини дошкільника та розвиває накопичений ним потенціал. Таке розуміння наступності дозволяє реалізувати безперервність у розвитку освіти як системи.

Актуальність теоретичного осмислення проблеми управління процесом спадкоємності між дошкільною та початковою шкільною освітою пов'язана не тільки із змінними соціально-економічними умовами життя сучасної людини, її біологічним розвитком, впливом на цей процес антропогенних екологічних факторів, а й з деякими соціально педагогічними факторами та закономірностями.

Більшість дослідників даної проблеми (О. Вашуленко [10], Н. Горобаха [12], Л. Калмикова [19], О. Ковшар [20, 21], І. Перережко [29], О. Савченко [32]) наголошують, що наступність в процесі навчання між дошкільною та

початковою ланками освіти – це врахування того рівня розвитку дитини, з яким вона почала роботу в школі, опора на нього. Наступність створює органічне, природне продовження розвитку, виховання та навчання, започаткованих у дошкільному віці, створює умови для успішного переходу молодшого школяра в основну школу. Цілісність процесу розвитку, навчання і виховання дитини забезпечує внутрішній зв'язок в змісті освітньої роботи, методах педагогічного керівництва, формах організації діяльності у закладі дошкільної освіти.

Основу досліджуваного напрямку складають принципи наступності та перспективності освіти, що означає суцільний, постійний, безупинний, повсякчасний. У такому трактуванні неперервна освіта дає можливість досягти цілісності й наступності в навчанні, перетворити освіту на процес, що триває упродовж усього життя людини. Процесі спілкування дитини з однолітками і дорослими займає провідне місце у формуванні досвіду інтелектуальної, творчої діяльності, ціннісних орієнтирів, навчанні толерантної, етичної поведінки для взаєморозуміння й входження дитини в соціум. Від ефективності й доцільності його педагогічної організації залежить подальша активність дитини, її самоусвідомлення, можливість самовираження [15].

У Законі України «Про освіту» визначено, що «освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави» [17]. Тобто мета освіти полягає у всебічному розвитку людини як особистості та найвищої цінності суспільства, процвітання її талантів, розумових і фізичних здібностей, формування високих моральних якостей громадянина, здатного до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями». У статті 6 визначено основні принципи освіти, серед яких є і принципи «єдності і наступності, безперервності і різноманітності» [17].

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [30] своєю метою має оновлення змісту освітнього простору нашої держави: «Розробка Національної стратегії розвитку освіти зумовлена необхідністю кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти, вирішення стратегічних завдань, що стоять перед національною системою освіти в нових економічних і соціокультурних умовах, інтеграцію її в європейський і світовий освітній простір. Серед ключових напрямків державної освітньої політики визначено «забезпечення доступності та неперервності освіти впродовж життя.»

Питання наступності й перспективності в освіті не нове та вивчалось ще з давніх часів (А. Дистервег, Я. Коменський, Й. Песталоцці, С. Русова, К. Ушинський тощо), і сьогодні воно не залишає методистів осторонь (А. Богуш, М. Вашуленко, Г. Люблінська, М. Пентилюк, К. Плиско, Л. Федоренко, та ін.).

Відомий діяч ЮНЕСКО Р. Даве вважав, що «...неперервна освіта – це процес особистісного, соціального і професійного розвитку індивіда протягом його життя, здійснюваний з метою удосконалення якості життя як окремого індивіда, так і суспільства. Це всеосяжна й об'єднуюча ідея, що охоплює формальне, неформальне і позаформальне навчання, здійснюване з метою досягнення якнайповнішого розвитку різноманітних сторін життя на різних його щаблях. Вона пов'язана як з розвитком особистості, так і з соціальним прогресом» [37, с.7].

Р. Даве запропонував список характерних ознак неперервної освіти:

- ☐ освіта охоплює все життя людини;
- ☐ освітня система розуміється як цілісна, яка охоплює всі види навчання, починаючи з дошкільного;
- ☐ залучення в систему освіти, крім навчальних закладів і центрів підготовки, формальних, неформальних і позаінституційних форм освіти.

Істинний розвиток особистості у складному соціально-політичному середовищі неможливий без уміння активно брати участь у суспільних процесах і адаптуватися до культурної, етнічної та мовної різноманітності. А відтак, лише освіта у найширшому розумінні цього слова може допомогти успішно впоратися з цим завданням. Її основою є ті базові навички, які людина набуває в юності. Проте в інформаційному суспільстві, на думку європейських експертів, ці навички мають бути переглянуті і розширені.

Науковці (А. Богуш, М. Вашуленко, В. Галузяк, В. Киричок, В. Кузь, Н. Мойсеюк) визначають, що наступність у роботі дошкільної і шкільної ланок освіти забезпечує цілісність та ефективність освітнього процесу, є показником його послідовності й результативності. Втілення принципу наступності між дошкільною та початковою освітою з одного боку готує дітей до систематичного навчання у школі, а з іншого – використовує у першому класі набутого у закладі дошкільної освіти досвіду. Таким чином, початкова школа має повно і точно враховувати досягнення дітей дошкільного віку, а зміст початкової освіти повинен логічно доповнювати, продовжувати і розширювати зміст дошкільної освіти [12].

В енциклопедичному словнику поняття «наступність» визначається як «зв'язок між явищами у процесі розвитку у природі, суспільстві й пізнанні, коли нове, змінюючи старе, зберігає в собі деякі його елементи» [8]. Тобто, для суспільства це означає передавання й засвоєння соціальних і культурних цінностей від покоління до покоління, від формації до формації. З погляду теорії пізнання наступність базується на врахуванні того, що в кожній відносній істині містяться елементи абсолютної істини, які виявляються ступенем проникнення в її глибину, виявлення основоположних засад буття [10].

Отже, у філософському та загальнонауковому розумінні наступність – це зв'язок між різними етапами розвитку, позначений системністю, спрямованістю, незворотністю, а у більш загальному вимірі наступність як

філософська категорія пояснюється як об'єктивна закономірність розвитку природи, суспільства й пізнання, що забезпечує діалектичну єдність усталеності та змінюваності, збереження й відтворення, творення й руйнування та ґрунтується на діалектичних законах заперечення й переходу кількісних змін у якісні [10].

У психолого-педагогічній літературі є різні підходи до визначення наступності дошкільної і початкової ланок освіти. Схарактеризуємо їх:

- А. Богуш: «Освіта, що триває впродовж усього життя і є основою безперервної освіти» [5].

- О. Савченко «Наступність є одним із принципів освіти, який передбачає зв'язок та узгодженість мети, змісту, організаційно методичного забезпечення етапів освіти, які межують один з одним (дошкільна – початкова – основна школа)» [32].

- О. Ковшар «Наступність у системі безперервної освіти розуміється як взаємозв'язок між її суміжними ланками, що забезпечує можливість цілісного розвитку особистості на всіх ступенях її формування»[21].

- І. Перережко вивчає проблему забезпечення комфортних умов для якісного нового етапу розвитку дитини та розкриття її потенціалу. Принцип наступності в навчанні означає погодженість і взаємозв'язок усіх щаблів навчально-виховного процесу. Реалізація принципу наступності гарантує цілісність і єдність освітнього процесу. Наступність забезпечує поступовий перехід до нового вікового періоду, поєднання щойно здобутого дитиною досвіду з попереднім [29].

Ряд дослідників (З. Борисова, О. Ковшар,) наступність розглядають через призму поняття «перспективність».

О. Ковшар [21] наголошує, що перспективність – це погляд знизу вгору, а наступність – це погляді зверху вниз.

На думку З. Борисової [24], наступність – це вміння вчителів початкової ланки освіти узгоджувати освітню діяльність початкової школи з програмами й методиками навчання і виховання дітей у дошкільному закладі, їх результатами з метою врахування отриманих знань у подальшій роботі початкової школи. Перспективність – це оволодіння педагогами дошкільної ланки освіти програмами і технологіями навчання та виховання учнів початкової школи. Це показник, який дозволяє розкривати адекватні віку приблизні показники засвоєння дошкільниками компетентностей. Спадкоємність тлумачиться, як успадкування чогось, продовження певної діяльності, справи, певних традицій. Отже, спадкоємність у початковій школі – це успадкування й подальший розвиток в процесі навчання діяльнісного й комунікативного аспектів життя дитини, засвоєних у дошкільному віці [10]. Діяльнісний аспект навчання передбачає збереження унікальної провідної діяльності дітей дошкільного віку – ігрової – з поступовим її ускладненням і переходом до нової, складнішої – навчальної діяльності.

О. Вашуленко [10] наголошує, що цілісність педагогічного процесу забезпечується врахуванням взаємозв'язків з іншими принципами і найперше зі принципом послідовності. Ці зв'язки мають різний характер, спрямування і значення (див. Рис. 1.1).

Основні ознаки наступності як педагогічного явища: універсальність – спостерігаються змістові внутрішньопредметні й міжпредметні взаємопов'язані складові програмового матеріалу, пересування їх за навчальною тривалістю; комплексність методів і прийомів реалізації; оптимальність – з'єднує навчальний матеріал, надаючи йому впорядкованості; генералізація – предметів вивчення стає повнішим, набуває реального значення своєрідність мети й завдань, суб'єктів і об'єктів педагогічного процесу. У системі освіти вона відтворює соціальну природу наступності поколінь у конкретних умовах розвитку суспільства й відбиває освітню політику держави [10].

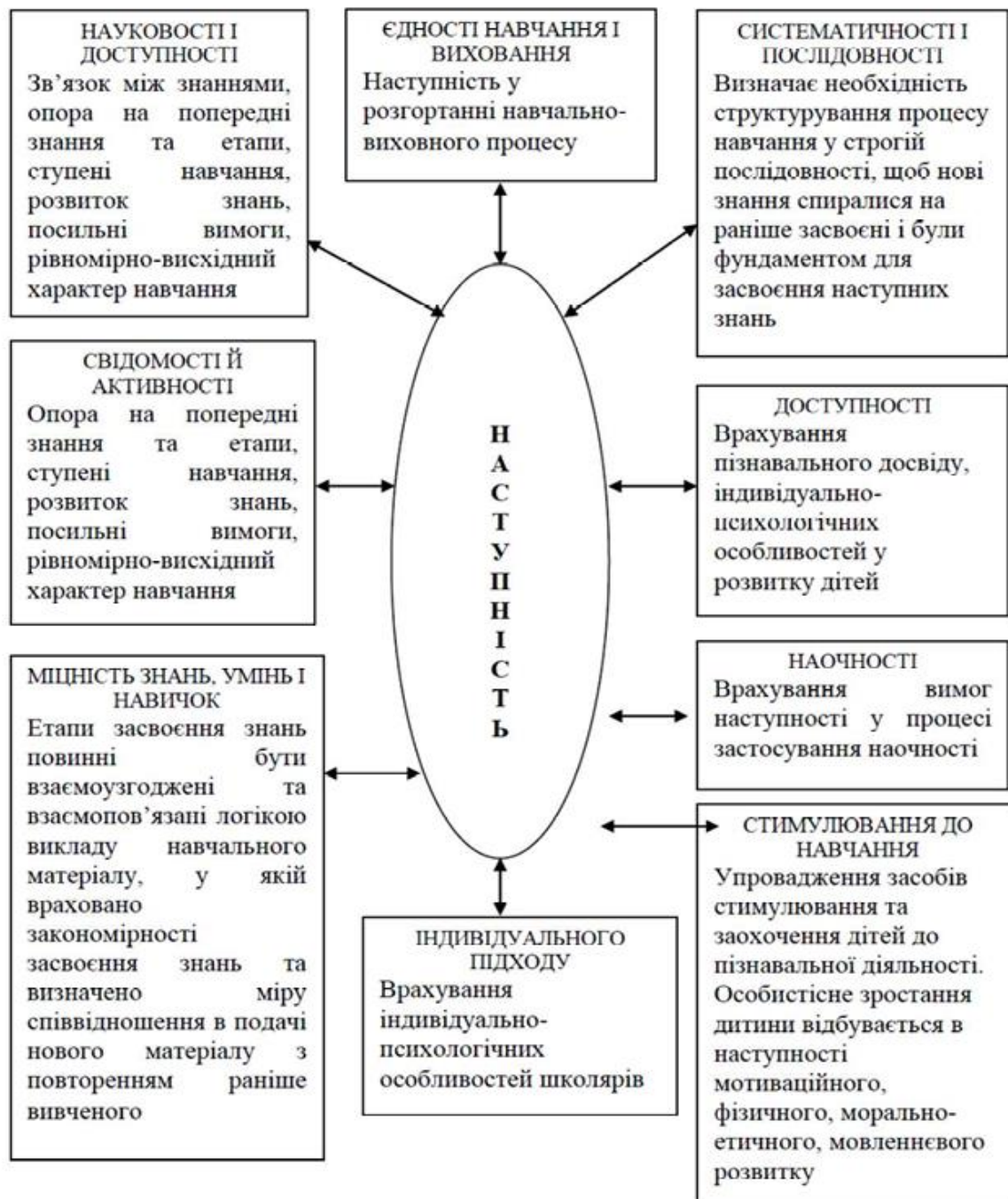

Рис.1.1. Взаємозв'язок принципу наступності зі іншими дидактичними принципами (за О. Вашуленко [10, с. 9])

Таким чином, наступність є важливою для організації освітнього і виховного процесу у дошкільній і початковій освіти, відповідає Базовому компоненту дошкільної освіти і Концепції нової української школи.

Дотримання принципу наступності сприяє ефективному засвоєнню знань вихованцями та встановленню закономірних взаємозв'язків з у розвитку пізнавальної діяльності, відповідає специфіці вікових особливостей дітей.

Здійснення наступності в роботі закладу дошкільної освіти і школи полягає в тому, щоб розвинути у дошкільника готовність до сприйняття нового способу життя, нового режиму, розвинути емоційно-вольові та інтелектуальні здібності, які дадуть йому можливість опанувати освітню програму Нової української школи. В умовах Нової української школи результати засвоєння програми дошкільної та початкової освіти знаходяться в спадкоємному зв'язку і підрозділяються в свою чергу на предметні, метапредметні та особистісні. Порівняємо їх (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1.

**Порівняння дошкільної і початкової освіти, встановлення їх
взаємозв'язку**

Дошкільна освіта	Початкова освіта
Знання, вміння, навички за освітніми напрямками і в процесі оволодіння різними видами діяльності.	Предметні результати (знання, вміння, навички)
Універсальні передумови навчальної діяльності: вміння слухати і чути, доводити почате до кінця, сприймати критику тощо.	Метапредметні результати (функції, що є значимими у школі): дрібна моторика, слухове і зорове сприйняття, вміння домовлятися, ставити мету тощо
Характеристики мотиваційного розвитку (бажання вчитися, йти в школу).	Особистісні результати: втрата дитячої безпосередності.
Емоційно-вольовий розвиток, морально-етичне виховання (терпіти, робити не те, що я хочу)	Формування адекватної поведінки, розвиток самостійності та особистої відповідальності за свої вчинки, розвиток навичок співпраці тощо

Як бачимо, завдання початкової школи – спонукати учнів в повній мірі проявляти свої здібності, розвивати ініціативу, самостійність, творчий потенціал. Позитивність виконання цього завдання багато в чому залежить від сформованості у дітей пізнавальних інтересів в закладі дошкільної освіти. Інтереси дитини дошкільного віку тісно пов'язані з розвитком її пам'яті, уваги та мислення. Розвиток пізнавального інтересу дошкільника забезпечується через використання елементів ігрової діяльності та створення нестандартних навчальних ситуацій. Важливо формувати вміння дитини міркувати, пояснювати отримані результати, здійснювати порівняння, висловлювати здогадки та перевіряти їх правильність, спостерігати, узагальнювати й робити висновки. Міркування однієї дитини стимулює розвиток цих умінь у її однолітків. У дошкільнят необхідно сформувати такі елементи навчальної діяльності як:

- ☐ здатність діяти за зразком;
- ☐ вміння слухати і виконувати інструкцію;
- ☐ вміння працювати зосереджено й виконувати завдання до кінця;
- ☐ уміння ставити і відповідати на запитання;
- ☐ вміння оцінювати як свою роботу, так і роботу інших дітей (тим самим у дітей формується психологічна готовність до шкільного навчання).

Підготовка дітей до школи – завдання комплексне, багатогранне і охоплює всі сфери життя дитини. Наявність знань саме по собі не визначає успішність навчання, набагато важливіше, щоб дитина вміла самостійно їх добувати і застосовувати. Таким чином, завдання дошкільної освіти:

- ☐ охорона і зміцнення фізичного та психічного здоров'я дітей;
- ☐ розвиток допитливості, прагнення до розширення знань;
- ☐ формування і розвиток основних пізнавальних процесів (уваги, уяви, пам'яті, мислення, мовлення);

- ☐ формування комунікативних умінь, довільності поведінки, доброзичливості, вміння взаємодіяти з педагогами та однолітками;
- ☐ розвиток ініціативності, самостійності, активності;
- ☐ формування окремих прийомів навчально-пізнавальної діяльності (вміння орієнтуватися в завданні, здійснювати самоконтроль).

Завдання початкової освіти:

- ☐ введення в педагогічний процес різних видів дитячої творчості (ігор, драматургії, художнього моделювання, дослідження, словесної творчості, танцювальних та музичних імпровізацій);
- ☐ збагачення змісту уроків естетичного циклу (образотворче мистецтво, музика, технологія тощо);
- ☐ залучення дітей до національної художньої культури;
- ☐ створення в школі розвивального предметного середовища;
- ☐ широке використання ігрових прийомів у перший рік навчання.

З вищесказаного можемо зродити висновок, що наступність між дошкільною і початковою ланками освіти є важливими для всебічного розвитку дитини, підготовки її до школи, швидкій адаптації до шкільного життя та соціалізації взагалі.

Тому питання формування соціально-громадянської компетентності у дітей дошкільного віку є необхідними і доцільними при організації наступності дошкільної і початкової освіти. Адже, соціально-громадянська компетентність дітей є характеристикою особистості, що включає систему знань і уявлень дитини про соціальну дійсність, ціннісне ставлення до власного здоров'я, бажання самовдосконалюватися, позитивне ставлення до культурних її духовних цінностей суспільства, а також впливає формуванню соціальних навичок і умінь ефективної діяльності відповідно до соціальних та громадянських вимог, що забезпечує успішність соціалізації дитини, і побудоване на принципах наступності та перспективності освіти.

1.2. Вікові особливості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку та їх врахування у навчально-виховному процесі

Психічний розвиток людини відбувається поетапно та охоплює низку послідовних періодів, зміна яких є незворотною та закономірною. Кожний віковий етап становить самостійну сходинку психічного розвитку, що характеризується відносно стійкими якісними особливостями.

Вікові психологічні характеристики розвитку зумовлюються комплексом чинників: конкретно-історичними умовами, спадковістю, особливостями виховання, провідними видами діяльності та характером міжособистісних стосунків. Саме вони визначають специфіку переходу від одного вікового періоду до іншого. Оскільки навчально-виховний процес організовує діяльність дитини поетапно, спираючись на попередній досвід і враховуючи її психофізіологічні можливості, психічний розвиток перебуває у тісному зв'язку зі стадіями навчання й виховання.

Визначення основних періодів індивідуального психічного розвитку ґрунтується на якісних і суттєвих ознаках, що розглядаються у їх системній взаємодії. Критерієм виступають цілісні новоутворення, властиві кожному віковому етапу, тобто ті психічні та соціальні зміни, які визначають рівень свідомості й діяльності дитини, її ставлення до навколишнього середовища та загальний напрям розвитку [28].

У вітчизняній психології періодизація психічного розвитку особистості спирається на психолого-педагогічні критерії. Вони охоплюють соціальну ситуацію розвитку, зміст і форми навчально-виховної діяльності, провідний вид діяльності та його співвідношення з іншими, а також відповідний рівень розвитку свідомості й самосвідомості, що виявляється у формі центральних вікових новоутворень [28].

Традиційно виокремлюють такі періоди розвитку:

- ранній вік (від народження до трьох років);

- дошкільний вік (від трьох до семи років);
- молодший шкільний вік (від семи до десяти років);
- середній шкільний, або підлітковий, вік (від десяти до п'ятнадцяти років);
- старший шкільний, або юнацький, вік (від п'ятнадцяти років до настання зрілості) [2].8

У межах кожного з цих періодів виділяють окремі стадії та фази, які не мають єдиної термінологічної усталеності. Кожен етап психічного розвитку супроводжується також специфічними особливостями фізичного розвитку.

Зазначена періодизація є найбільш поширеною у вітчизняній психологічній науці й покладена в основу подальшої характеристики вікових етапів, наведеної у цьому дослідженні [28].

Упродовж дошкільного віку (від трьох до семи років) триває інтенсивне дозрівання організму дитини, що створює необхідні передумови для зростання її самостійності та засвоєння нових форм соціального досвіду завдяки вихованню й навчанню. Характерне для раннього віку швидке збільшення зросту та маси тіла дещо уповільнюється (знову прискорюючись наприкінці дошкільного періоду). Важливого значення набуває процес окостеніння скелета, водночас у деяких його частинах ще зберігається хрящова структура. Спостерігається збільшення загальної маси м'язів: розвиток великої мускулатури випереджає формування тонких рухів, зокрема дрібної моторики кисті руки. Водночас удосконалюється функціонування серцево-судинної системи [16].

Подальші морфологічні зміни відбуваються і в будові головного мозку: зростає його маса, підсилюється регулятивний вплив кори великих півкуль на діяльність підкіркових структур, формується друга сигнальна система. Складні умовні рефлексії, у яких провідна роль належить слову, стають основою інтенсивного розвитку мовлення й пізнавальних процесів [16].

Дошкільний вік характеризується виникненням нової соціальної ситуації розвитку. У дитини з'являється коло елементарних обов'язків, змінюється характер її взаємин із дорослими: спільні дії поступово трансформуються у самотійне виконання інструкцій. У цей період стає можливою реалізація систематичного навчання за певною програмою, однак її ефективність залежить від того, наскільки вона перетворюється на внутрішню програму дитини [16].

Важливою складовою соціальної ситуації розвитку є й формування взаємин з однолітками, що відіграють значну роль у становленні особистості. Внутрішня позиція дошкільника характеризується зростаючим усвідомленням власного «Я», розвитком відповідальності за власні вчинки, а також посиленням інтересом до світу дорослих, їхньої діяльності та взаємостосунків [16].

Особливості соціальної ситуації розвитку відображаються у провідному виді діяльності дошкільника — сюжетно-рольовій грі. Вона створює оптимальні умови для засвоєння дитиною соціального досвіду та пізнання навколишнього світу, доступного саме в цьому віковому періоді.

Гра, як підкреслюють М. Ярмаченко, О. Савченко, Ж. Піаже та Е. Еріксон, має соціальне походження й історичний характер. Вона є особливою формою життя дитини у суспільстві: у процесі гри діти виконують ролі дорослих, відтворюючи їхню працю, побут та міжособистісні відносини [16].

Ще раз слід наголосити на розширенні в дошкільному віці усвідомлюваного дітьми світу, зростанні їхньої потреби в самотійності та активній участі в житті дорослих, що часто вступає у суперечність із їхніми реальними (обмеженими) можливостями. Ця суперечність знаходить своє розв'язання в діяльності, формою якої є гра.

Характеризуючи гру дошкільнят, перш за все слід зазначити її рольовий характер. Якщо в ранньому дитинстві центральним моментом гри було оволодіння предметами та способами дій з ними, то на цьому етапі на перший план виходить людина, її дії, стани та стосунки з іншими [15].

Оскільки рольова гра існує лише в соціальному середовищі, дитина вчиться гратися під прямим або опосередкованим впливом дорослих, що свідчить про соціально обумовлений характер рольової гри.

Мотиви гри закладені у її змісті. Виконувані дії самі по собі цікаві дитині, вони зумовлені її потребами, інтересами та безпосередніми спонуканнями. Дитину цікавить не стільки результат, скільки процес гри. Водночас у грі присутнє прагнення до певної мети, оперування предметами, взаємодія з іншими дітьми та дорослими, що й визначає результативність гри, виражену передусім у пізнавальних, емоційних та інших надбаннях дитини.

Гра дошкільнят є засобом відображення навколишньої дійсності, способом засвоєння діяльності та взаємовідносин дорослих, які в іншому разі були б недоступні для дитини. Зміст ігрових дій визначається практичними завданнями, що їх розв'язують дорослі; при цьому іграшки та інші предмети заміщують реальні об'єкти, які використовуються у практичних діях дорослих [15].

Гра завжди будується відповідно до певних правил. Її умовність (наприклад, перейменування предметів, які заміщують інші) формується в процесі гри. Уява дитини розвивається під впливом ігрової діяльності і є важливим компонентом психічного акту перейменування предметів [32].

На цьому етапі гра символічна за змістом, що суттєво впливає на розвиток психіки. Використання символів, заміщення одних об'єктів іншими сприяє оволодінню соціальними знаками, розвитку класифікаційного сприймання та змістовної сторони інтелекту.

Гра стимулює розвиток довільної уваги та пам'яті: діти краще зосереджуються та запам'ятовують інформацію у грі. Свідомі цілі (зосередитися, запам'ятати, відтворити) легше виділяються саме під час ігрової діяльності. Значну роль відіграє потреба в емоційному спілкуванні з

однолітками, що мотивує до дотримання правил гри та участі в ігровій ситуації [15].

Рольова гра розвиває комунікативні здібності, впливає на мовленнєвий розвиток та інтелект: дитина вчиться узагальнювати предмети й дії, використовувати абстрактні значення слів. Перехід від мислення через предметні дії до мислення уявленнями формує здатність діяти у внутрішньому, мисленому плані, де конкретний предмет стає опорою для уявного предмета та дій із ним.

Діти цього віку повністю захоплюються грою, не ототожнюючи її з дійсністю. Поряд із грою значну роль у психічному розвитку дошкільнят відіграють продуктивні види діяльності: малювання, аплікації, конструювання, ліплення [15].

Трудова діяльність. Дошкільнят уже привчають до виконання окремих трудових завдань, причому розпочинають цю роботу в ігровій формі. Відсутність диференціації гри та праці є характерною особливістю трудової діяльності молодших дошкільнят, яка до певної міри зберігається і в середньому та старшому дошкільному віці. Проте в останніх випадках інтерес до процесу діяльності вже поєднується з інтересом до її результатів та значення, яке їхня праця має для інших. Діти починають усвідомлювати обов'язковість трудових завдань і привчаються їх виконувати не лише через зацікавленість, а й через розуміння користі для інших людей.

Слід підкреслити, що спрямованість трудових дій дітей визначається організацією та мотивуванням дорослими.

Особливості навчальної діяльності. Дошкільник набуває власного досвіду та засвоює досвід інших, спілкуючись з дорослими, граючи в рольові ігри, виконуючи трудові доручення тощо, тобто він постійно вчиться. В цьому віці розпочинається опанування форм навчальної діяльності, спеціально

спрямованої дорослими на засвоєння дітьми соціального та культурного досвіду.

Навчальна діяльність дітей є формою спілкування з дорослими, які активізують, спрямовують та стимулюють дії дітей, керуючи процесом їх формування. Діти засвоюють знання, вміння та навички, опановують необхідні дії та операції. Серед них: цілеспрямоване сприймання об'єктів, виділення та називання їх характерних ознак, групування предметів, розповідь про сприймане, складання оповідань, перелік предметів, малювання, читання, слухання музики тощо. Роль навчання у розвитку мислення дитини зростає, якщо забезпечується засвоєння не окремих знань, а їх системи та формування дій, необхідних для їх освоєння/

Сенсорний розвиток. Сенсорний розвиток дошкільника включає дві взаємопов'язані сторони: засвоєння уявлень про різноманітні властивості та зв'язки предметів і явищ та оволодіння новими діями сприймання, що дозволяють більш повно і диференційовано сприймати світ.

У ранньому дитинстві у дитини формуються певні уявлення про властивості предметів, деякі з яких виконують роль зразків для порівняння властивостей нових предметів. Поступово відбувається перехід від предметних зразків, що базуються на індивідуальному досвіді дитини, до загальноприйнятих сенсорних еталонів, тобто до вироблених людством уявлень про основні різновиди властивостей і відношень (кольору, форми, розмірів предметів, їхнього розташування в просторі, висоти звуків, тривалості проміжків часу тощо).

Поступове ознайомлення дітей з різними видами сенсорних еталонів та їх систематизація є одним із найважливіших завдань сенсорного виховання. Основою такого ознайомлення є організація дорослими дій дітей з обстеження та запам'ятовування основних різновидів кожної властивості, що здійснюється передусім у процесі навчання малюванню, конструюванню та ліпленню.

Паралельно організовується запам'ятовування дитиною слів, якими позначаються різновиди властивостей предметів. Слово-назва закріплює сенсорний еталон і дозволяє більш точно й усвідомлено його використовувати, за умови що назви впроваджуються на основі власних дій дитини з обстеження та використання відповідних еталонів.

У дошкільному віці відбувається зниження порогів чутливості (зорової, слухової та інших), зростає гострота зору, спроможність розрізняти відтінки кольорів, розвивається звуковисотний та фонематичний слух, дотикові відчуття тощо. Ці зміни є результатом оволодіння дитиною новими способами сприймання, що забезпечують обстеження предметів і явищ дійсності, їхніх властивостей та взаємозв'язків.

Дії **сприймання** формуються залежно від оволодіння видами діяльності, які вимагають виявлення й врахування властивостей предметів та явищ. Зокрема, розвиток зорового сприймання пов'язаний із заняттям продуктивними видами діяльності (малювання, аплікація, конструювання), фонематичне сприймання — з мовним спілкуванням, а звуковисотний слух розвивається під час музичних занять (ігри-вправи, побудовані за принципом моделювання звуковисотних відношень).

Поступово дії сприймання виділяються у відносно самостійні дії, спрямовані на пізнання предметів та явищ навколишнього світу та виконання перших перцептивних завдань. Перцептивні дії, адекватні об'єкту, починають формуватися приблизно у п'ять-шість років, їхньою характерною ознакою є розгорненість, що включає багато рухів рецепторних апаратів, здійснюваних рукою чи оком.

Інтелектуальний розвиток тісно пов'язаний з удосконаленням сприймання. Наприкінці раннього дитинства на основі наочно-дійової форми мислення починає формуватися наочно-образна форма. Згодом вона розвивається та трансформується у нові форми — образно-мовне мислення, що

спирається на уявні образи та реалізується за допомогою слів. Мислення набуває певної самостійності, поступово відділяється від практичних дій і стає розумовою дією, спрямованою на розв'язання пізнавальних завдань.

Зростає роль **мовлення** у функціонуванні мислення, оскільки воно допомагає дитині оперувати об'єктами в думці, зіставляти їх, виявляти властивості та відношення, виражаючи результати у судженнях і міркуваннях. Мотивами такої діяльності є прагнення зрозуміти явища навколишньої дійсності та з'ясувати їхні зв'язки і причини. Діти чутливі до суперечностей у своїх судженнях і поступово вчать їх узгоджувати.

Розвиток **мислення** дошкільників значно прискорюється, якщо він відбувається не стихійно, а в умовах цілеспрямованого керування дорослими. Він тісно пов'язаний із позитивними зрушеннями у мовленні: швидко зростає словниковий запас (до семи років обсяг становить 3500–4000 слів), розширюється словникова структура за рахунок прикметників, займенників, числівників та службових слів.

Діти опановують фонетичну будову рідної мови, вчать вільно артикулювати звуки та поєднувати їх у словосполучення. Упродовж дошкільного віку відбувається оволодіння граматиною, структурою простих і складних речень та диференціація функцій мовлення: до комунікативної додаються планування й регуляція діяльності через мовлення.

Вдосконалюється внутрішнє мовлення, що стає засобом реалізації внутрішніх розумових дій. Воно є наслідком інтеріоризації голосного мовлення та засобом перетворення зовнішніх дій на внутрішні. У дошкільному віці з'являються ранні генетично специфічні форми внутрішнього мовлення, що виконують психологічно внутрішні функції з опорою на зовнішню діяльність [16].

Формується довільна увага: діти можуть виділяти об'єкти, що відповідають потребам їхньої діяльності, і спеціально зосереджуватись на них.

Мимовільна увага при цьому продовжує розвиватися, набуваючи більшої стійкості та обсягу.

У дошкільному віці реально формується особистість дитини, що тісно пов'язано з розвитком **емоційно-вольової сфери**, формуванням **інтересів і мотивів поведінки**, детермінованих соціальним оточенням, насамперед типовими взаємовідносинами з дорослими.

Джерелом емоційних переживань є діяльність і спілкування з навколишнім світом. Освоєння нових, змістовніших видів діяльності сприяє розвитку стійких емоцій, пов'язаних не лише з близькими, а й із віддаленими цілями, сприйнятими та уявлюваними об'єктами. Діяльність породжує передусім позитивні емоції завдяки своєму змісту та процесу виконання.

Іntenсивно розвиваються соціальні емоції: симпатії, антипатії, уподобання. Виникають інтелектуальні емоції та моральні почуття у процесі спілкування. Урізноманітнюються прояви почуття власної гідності, розвивається самолюбство, сором і ніяковість. Важливу роль у формуванні моральних почуттів відіграють уявлення про позитивні зразки поведінки, що дозволяють передбачати емоційні наслідки своїх дій і формують моральну поведінку [26].

Дошкільник починає відокремлювати себе від дорослого, диференціюючи себе як самостійну особистість. При цьому його поведінка зорієнтована на дорослого як зразок для наслідування, а оцінка дій значущими для нього людьми формує уявлення про правильну поведінку інших [26].

Орієнтованість поведінки дошкільника на дорослого сприяє розвитку довільності його дій, адже постійно виникає протиріччя між бажанням діяти «як хочеться» та необхідністю виконувати дії «за зразком». Формується новий тип поведінки, який можна визначити як особистісний [26].

Поступово формується ієрархія мотивів, де основні та стійкі мотиви набувають провідної ролі, підпорядковуючи собі ситуативні спонуки. Це

пов'язано з вольовими зусиллями, що прикладаються для досягнення емоційно значущої мети. З віком афектні дії у поведінці дитини трапляються рідше, а здатність до виконання необхідних дій зростає [27].

На розвиток вольових якостей позитивно впливає гра, оскільки вона забезпечує соціальні взаємодії з однолітками та потребує підпорядкування правилам, виконання узгоджених дій і організації колективної діяльності. Продуктивна та трудова діяльність також сприяє розвитку волі, роблячи вольові зусилля більш ефективними [23].

Дошкільник робить перші кроки у пізнанні самого себе, формуючи **самосвідомість**. Об'єктами самопізнання стають частини тіла, дії, мовні акти, вчинки, переживання та особистісні якості. З розвитком довільності психічних процесів стає можливим їх усвідомлення, що є основою саморегуляції [26].

У спільній грі та під час виконання різних завдань діти порівнюють свої досягнення з досягненнями інших, оцінюють не лише результати своєї роботи, а й власні можливості, вчаться контролювати себе та ставити перед собою конкретні вимоги. **Самооцінка** формується на основі оцінок дорослих і з віком стає більш об'єктивною. Спочатку дитина прагне самоствердження в очах дорослих, потім — однолітків і нарешті — у власних очах [26].

Одним із важливих результатів психічного розвитку дошкільника є формування психологічної готовності до шкільного навчання, що фактично означає завершення дошкільного періоду [26].

Психологічна готовність включає **мотиваційну, розумову та емоційно-вольову складові**. Наприкінці дошкільного віку більшість дітей прагне стати школярами, пов'язуючи це бажання із зовнішніми ознаками нового соціального статусу (портфель, форма, робоче місце, нові взаємини).

Справжня **мотиваційна готовність** визначається пізнавальною спрямованістю дитини, яка проявляється у допитливості та прагненні оволодіти новими знаннями та навичками, що надає школі значення першого освітнього

досвіду. Якщо така пізнавальна активність недостатня, дітей приваблюють сторонні мотиви (гра, розваги), що ускладнює засвоєння обов'язків учня [24].

Розумова готовність передбачає сформованість сприймання та мислення, здатність до операцій аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації та групування, що дозволяє систематично досліджувати предмети і явища, виділяти істотні ознаки та робити висновки.

Діти повинні також володіти початковими навчальними уміннями: концентрацією уваги на процесі виконання завдань, самоконтролем, самооцінкою. Велику роль відіграє емоційно-вольова готовність, яка забезпечує здатність довільно керувати своєю поведінкою, спрямовувати активність на розв'язання навчальних завдань та отримувати задоволення від самого процесу навчання [24].

За даними українських дослідників, майже третина семирічних дітей не повністю готова до школи через недостатню сформованість окремих компонентів психологічної готовності. Особлива увага приділяється шестирічним дітям, які за рівнем психічного розвитку залишаються дошкільниками, але включаються в шкільну діяльність [24].

У шестирічних дітей ще зберігаються особливості мислення, характерні для дошкільного віку: домінує мимовільна пам'ять, через що запам'ятовується не те, що потрібно, а те, що цікаве; специфіка уваги дозволяє продуктивно виконувати певну роботу лише протягом 10–15 хвилин; прагнення до навчання орієнтоване на наочно-образні та наочно-дієві форми [27].

Важливою особливістю психічного розвитку старшого дошкільника є висока чутливість (сенситивність) до засвоєння моральних і психологічних норм та правил поведінки, а також до оволодіння цілями і способами систематичного навчання [27].

Пізнавальні мотиви дітей цього віку ситуативні та нестійкі; під час навчальних занять вони активізуються і підтримуються лише завдяки

педагогічному керівництву. Оцінка навчальної роботи сприймається дитиною як оцінка власної особистості, що може спричинювати тривожність, дискомфорт або апатію [27].

Поведінка дітей ще нестійка, значною мірою залежить від емоційного стану та може ускладнювати взаємодію як з педагогом, так і з однолітками. Досягнення мети відбувається успішніше при використанні ігрової мотивації та колективної оцінки дій у командних завданнях. Формування волі тісно пов'язане з вихованням прагнення досягати поставлених цілей [27].

Ці особливості необхідно враховувати при організації навчальної діяльності шестирічних дітей, незалежно від того, чи вона відбувається в підготовчих групах дитячих садків, чи в перших класах шкіл. Для успішного включення дітей у навчальний процес слід застосовувати ігрові методи, адаптований «дошкільний» режим та уникати жорстких формалізованих умов шкільного навчання, які можуть бути неприйнятними для їх психічного розвитку [27].

Фізична готовність дитини до школи передбачає достатній рівень розвитку її організму, що дає змогу витримувати навчальне навантаження та шкільний режим. Вона охоплює стан соматичного здоров'я, розвиток опорно-рухової системи, витривалість, сформованість дрібної моторики, а також достатній рівень сенсорного розвитку — зору, слуху, координації та загальної моторики. Фізично готова дитина може виконувати різні види діяльності, пов'язані з руховою активністю, сидінням за партою, письмом і точними маніпуляціями [26].

Фізіологічна готовність пов'язана з дозріванням нервової системи та функціональних систем організму, які забезпечують увагу, саморегуляцію й адаптацію до інтелектуального навантаження. До її складових належать стійкість та довільність уваги, розвиток пам'яті й мислення, здатність працювати за режимом, сформованість мовно-слухового апарату, швидкість

реакцій і узгодженість сенсомоторних процесів. Фізіологічно готова дитина може зосереджуватися на завданні, сприймати й виконувати інструкції, підтримувати працездатність упродовж уроку [26].

Отже психічний розвиток дітей дошкільного віку характеризується формуванням довільності поведінки, розвитку вольових якостей, самосвідомості, соціальної та моральної сфери. Орієнтованість на дорослого і взаємодія з однолітками стимулюють розвиток особистісної поведінки та саморегуляції. Ігрова, трудова та продуктивна діяльність є ключовими чинниками розвитку уваги, пам'яті, мислення та мовлення.

У шестирічному віці зберігаються властивості мислення дошкільного періоду (мимовільна пам'ять, короткочасна концентрація уваги), проте одночасно проявляється сенситивність до моральних норм і навчальних цілей. Психологічна готовність до школи формується через розвиток пізнавальних, емоційно-вольових та мотиваційних компонентів і потребує застосування адаптованих методів навчання, що враховують індивідуальні особливості дітей.

Таким чином, організація навчально-виховного процесу повинна враховувати психофізіологічні та соціально-психологічні особливості дітей, спрямовувати їхню активність на усвідомлене засвоєння знань і формування ключових компетентностей для подальшого навчання.

1.3. Аналіз педагогічного досвіду з проблеми забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою

Сучасні освітні реформи базуються на концепції неперервності освіти, яка сформувалася внаслідок розвитку педагогічної науки та практики. Під неперервністю розуміється цілісність, взаємозв'язок і узгодженість усіх складових освітнього процесу — цілей, змісту, методів і організаційних форм — з урахуванням вікових особливостей дітей на кожному етапі здобуття освіти.

У національному освітньому просторі створено нормативно-правові засади, що забезпечують цілісність системи освіти. Зокрема, розроблено та ухвалено закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», а також реалізується проєкт «Нова українська школа», Державний стандарт початкової освіти, Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) у новій редакції тощо.

Впровадження принципу неперервності освіти має розпочинатися із забезпечення наступності між її початковими ланками — дошкільною та початковою освітою.

Проблема забезпечення наступності між двома початковими ланками освіти була предметом наукових досліджень багатьох учених, серед яких: А. Богуш, Л. Іщенко, О. Ковшар, О. Кононко, В. Котирло, В. Кузь, Т. Піроженко, З. Плохій, О. Проскура, О. Савченко, Т. Степанова та інші [6, 20, 21, 32, 34]. Дослідники єдині у своїх поглядах на те, що наступність передбачає поступовий і цілеспрямований перехід дитини від дошкільного етапу навчання до початкової школи з урахуванням досягнутого рівня її розвитку. Вона передбачає активне використання набутих знань, умінь і навичок у подальшому освітньому процесі та сприяє формуванню єдиної, цілісної й динамічної системи навчання і виховання, яка забезпечує гармонійний розвиток старших дошкільників і молодших школярів.

У «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка поняття «наступність» трактується як «послідовність і системність у розміщенні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів і етапів навчально-виховного процесу», що реалізується шляхом «методично і психологічно обґрунтованої побудови програм, підручників, дотриманням послідовності руху від простого до складнішого у навчанні та організації самостійної роботи учнів, а також усією системою методичних засобів» [11, с. 227].

Вагомими для сучасної педагогічної науки є думки В. Сухомлинського щодо наступності дошкільної та початкової освіти. Педагог наголошував, що шкільне навчання не повинно створювати різкого перелому у житті дитини, а перехід до нового етапу має відбуватися поступово, без надмірного перевантаження емоційними враженнями [35, с. 184].

Згідно з позицією О. Савченко, відомої дослідниці у сфері дидактики початкової школи, наступність необхідно розглядати як дидактичний принцип, який забезпечує зв'язок і узгодженість методології, цілей, змісту й організаційно-методичного забезпечення суміжних етапів освіти (дошкільна – початкова – основна школа). При цьому вчена акцентувала на необхідності поєднання збереження самоцінності дошкільного дитинства із формуванням готовності першокласників до навчальної діяльності. Це створює умови для успішної адаптації дітей до шкільного середовища та забезпечує комфортність освітнього процесу [32, с. 4–5].

Академік М. Вашуленко визначав наступність як механізм, що встановлює зв'язки між раніше набутими і новими знаннями, інтегруючи їх у цілісну систему, сприяючи їх поглибленню, осмисленню та переходу на вищий рівень, а також забезпечуючи підготовку до засвоєння складніших понять у майбутньому [10].

А. Богуш, видатний учений у галузі дошкільної освіти та засновник української дошкільної лінгводидактики, розглядав наступність як «обізнаність учителів початкової школи з програмами та методиками навчання і виховання дітей у дошкільному закладі, результатами розвитку, навчальності й вихованості дітей відповідно до вимог програми та Базового компонента дошкільної освіти, а також їх урахування у подальшій роботі школи» [6, с. 23].

У своїх дослідженнях Т. Степанова дійшла висновку, що наступність дошкільної та початкової освіти полягає у забезпеченні зв'язку між процесами пізнання дитиною навколишнього світу, розширенням і ускладненням знань на

основі змістового наповнення кожної ланки з урахуванням вікових та індивідуальних психологічних особливостей дітей [34].

Низка дослідників наголошує на багатоаспектності феномена наступності, визначаючи її, по-перше, як закономірність психічного й фізичного розвитку дитини, по-друге, як необхідну умову реалізації безперервної освіти, і, по-третє, як принцип навчання і виховання. Крім того, наступність розглядається як складова теоретичних засад освітніх систем і як концептуальний підхід до розроблення освітніх програм [9].

Актуальність вивчення проблеми підтверджується ухваленням «Інструктивно-методичних рекомендацій щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти», де зазначається, що реалізація принципів перспективності та наступності між суміжними ланками освіти є необхідною умовою забезпечення безперервності освітнього процесу. У документі наголошується, що в умовах переходу загальної середньої освіти на нові терміни, структуру та зміст навчання актуалізується пошук шляхів створення цілісної системи розвитку особистості на різних освітніх рівнях [18, с. 1].

Забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою створює динамічну й перспективну систему виховання та навчання старших дошкільників і молодших школярів, спрямовану на гармонійний розвиток особистості. Така система забезпечує плавний перехід дитини від одного вікового етапу до іншого з мінімальними труднощами. Наступність, з одного боку, орієнтує педагогів закладів дошкільної освіти на вимоги, які постають перед дитиною у шкільному середовищі, а з іншого – зобов'язує вчителів початкової школи враховувати рівень розвитку, досягнутий вихованцем у дошкільному закладі та сім'ї.

З метою більш ефективної реалізації принципів неперервності та наступності українські науковці виокремили проміжну ланку між дошкільною та початковою освітою – передшкільну освіту, яка є обов'язковою для дітей

віком 5–5,5 років. Вона може здійснюватися у різних типах закладів дошкільної освіти, навчально-виховних комплексах типу «заклад дошкільної освіти – початкова школа», центрах розвитку дитини, а також у закладах загальної середньої освіти за уніфікованими програмами. А. Богуш визначає передшкільну освіту як «цілеспрямований, організований процес і результат розвитку, виховання й навчання дітей старшого дошкільного віку в різних соціальних закладах», метою якої є створення умов для вирівнювання стартових можливостей дітей із різних соціальних груп і прошарків з метою подальшого успішного навчання у школі [6].

Таким чином, передшкільна освіта виступає важливою складовою неперервної освітньої системи, орієнтованою на вдосконалення фізичного, психічного та особистісного розвитку дитини перед вступом до школи, а також на формування психологічної готовності до навчальної діяльності з метою полегшення адаптації до нового соціального середовища. Водночас передшкільна освіта не може розглядатися як альтернатива дошкільній, адже вона становить лише завершальний її етап, покликаний реалізувати принципи неперервності та перспективності між дошкільною і початковою ланками.

Кінцевим результатом розвитку дитини у дошкільному віці є психологічна готовність до систематичного шкільного навчання. Більшість дослідників визначають її як складне системне утворення, що забезпечує здатність дитини виконувати навчальні завдання й обов'язки, зумовлене рівнем індивідуально-психологічного розвитку. За своєю сутністю готовність до школи означає готовність до елементарної форми навчальної діяльності, яка формується поступово й залежить від низки умов, насамперед від змісту та організації дошкільної й особливо передшкільної освіти.

Основними критеріями готовності є сформованість базових освітніх компетентностей у дітей шестирічного віку, позитивне ставлення до навчання, здатність регулювати власну поведінку, докладати вольових зусиль для

виконання поставлених дорослими завдань, наявність мовленнєвих навичок, розвиток рухової координації тощо. У структурі психологічної готовності традиційно виокремлюють такі складники: особистісну (мотиваційну, емоційно-вольову) та інтелектуальну (розумову) готовність.

Важливим аспектом психологічної готовності дитини до шкільного навчання є формування нової внутрішньої «соціальної позиції» школяра. Вона проявляється у специфічній системі потреб, пов'язаних з навчальною діяльністю, яка постає для дитини новим, суспільно значущим видом активності та способом життя. У Базовому компоненті дошкільної освіти підкреслюється, що дошкільний вік є фундаментальним етапом розвитку базових компетентностей і навичок, необхідних людині протягом життя. Він забезпечує взаємодоповнювальний розвиток якостей і психічних процесів, досягнення відповідного рівня психофізіологічної та психологічної зрілості — емоційної, інтелектуальної, вольової. Це, у свою чергу, створює умови для опанування нової соціальної ситуації розвитку — переходу до систематичного шкільного навчання, пов'язаного з новою роллю учня, що передбачає виконання відповідних функцій і дій. Саме зрілість усіх складників розвитку забезпечує успішність формування навчальних навичок у подальшому шкільному житті [1, с. 7].

А. Богуш виокремлює низку компонентів і показників дошкільної зрілості [6]:

- особистісно зорієнтований компонент, що включає усвідомлення дитиною власного «Я», його місця у системі міжособистісних відносин, а також сформованість базових якостей особистості: самосвідомості, самооцінки, самоставлення, упевненості, самостійності, ініціативності, креативності, відповідальності й уміння здійснювати вибір;

- емоційно-ціннісний компонент, який охоплює емоційну стабільність, позитивну мотивацію до набуття нових знань, умінь і навичок, здатність налагоджувати конструктивні взаємовідносини у новому колективі, готовність прийняти нову соціальну позицію — «Я учень», «Я школяр»;
- операційно-діяльнісний компонент, що передбачає сформованість знань, умінь і навичок, необхідних для шкільного навчання, довільність психічних процесів і поведінки, а також наявність передумов навчальної діяльності, визначених Базовим компонентом дошкільної освіти.

Надходження до школи дитини, яка не досягла необхідного рівня готовності, може мати негативні наслідки для її подальшого розвитку. Водночас своєчасне визначення рівня готовності дає змогу виявити причини можливих труднощів і забезпечити для дитини оптимальну індивідуальну траєкторію розвитку.

Таким чином, головним завданням сучасної передшкільної освіти є створення сприятливих психолого-педагогічних умов для всебічного й гармонійного розвитку дитини, підготовки її до навчальної діяльності та успішної соціалізації у майбутньому житті.

Ефективність підготовки дитини до шкільного навчання значною мірою визначається цілями, дидактичними засобами та вихідними методологічними принципами діяльності закладу дошкільної освіти. Початок навчання у школі зумовлює суттєві зміни в житті дитини, а тривалість і складність процесу адаптації залежать від стану її здоров'я та рівня готовності до систематичного учіння.

Психологічна адаптація до навчальної діяльності, як і будь-який інший новий, ще не засвоєний вид діяльності, потребує мобілізації всіх психічних і психофізіологічних ресурсів дитини. Це необхідно для оволодіння базовими вміннями й навичками, пристосування до нового режиму дня, пошуку власного

місця у колективі однолітків, налагодження конструктивних стосунків із педагогом. Ті зміни, що відбуваються у психіці дитини на початковому етапі навчання, відображають процес її психологічної адаптації.

Забезпечення сприятливих умов для успішної адаптації дозволяє запобігти негативним психічним явищам, зокрема порушенням емоційної рівноваги, нестабільності у поведінці, зниженню інтересу до навчання тощо. Рівень успішності адаптації безпосередньо зумовлюється психологічною готовністю дитини до систематичного подолання труднощів, що неминуче супроводжують освітній процес.

Фактори, які визначають психологічну адаптацію до школи, охоплюють умови сімейного виховання, методи організації навчально-виховного процесу з боку вчителя, особливості психічного розвитку дитини, сформованість необхідних умінь і навичок, а також її емоційно-вольовий стан. Для успішної інтеграції дитини у шкільне середовище необхідна цілеспрямована й системна співпраця сім'ї та закладу дошкільної освіти.

Отже, лише послідовний, цілеспрямований і тривалий процес виховання здатний забезпечити всебічний та гармонійний розвиток дитини, сприяти її оптимальній готовності до шкільного навчання. Водночас надмірна інтенсифікація підготовки, форсований розвиток можуть спричиняти негативні наслідки: перевтому, перевантаження, погіршення стану здоров'я та виникнення невротичних проявів у дошкільнят.

В умовах реформування загальної середньої освіти, що здійснюється на засадах Концепції Нової української школи, простежується низка спільних тенденцій у розвитку дошкільної та початкової освіти. Однією з провідних серед них є утвердження гуманістичних засад, що передбачають повагу до особистості дитини, доброзичливе й турботливе ставлення до неї.

У Концепції Нової української школи наголошується, що «педагогічні задачі вирішуватимуться в атмосфері психологічного комфорту та підтримки»

[26, с. 18]. Така атмосфера можлива лише за умови гуманістичної спрямованості педагога, яка виявляється у його ціннісних орієнтирах, інтересах та ідеалах. Гуманізм у цьому контексті розуміється як визнання цінності кожної особистості, її права на вільний розвиток і реалізацію власного потенціалу. Недаремно підкреслюється: «усе життя нової школи має бути організовано за моделлю поваги до прав людини, демократії» [26, с. 17].

Аналогічні ідеї відображені й у Базовому компоненті дошкільної освіти (Державному стандарті дошкільної освіти) у новій редакції, затвердженому наказом МОН України №33 від 12 січня 2021 р., де серед ключових цінностей визначено «повагу до дитини, особливостей її розвитку та індивідуального досвіду» [1, с. 3].

Багаточисленні наукові дослідження доводять, що емоційне благополуччя є однією з найважливіших умов розвитку особистості дитини. Воно забезпечується тоді, коли дитина переживає радість і задоволення від спілкування з педагогом, відчуває захищеність, упевненість у його турботі й підтримці. Важливим чинником є усвідомлення дитиною того, що вихователь сприймає її як розумну, добру та здібну. Саме тому необхідним є постійне підкріплення позитивних починань дитини, формування у неї впевненості у власних силах, почуття гідності та поваги до себе.

Ще однією спільною тенденцією розвитку дошкільної та початкової освіти є визнання самоцінності кожного вікового періоду та орієнтація на вікові особливості дітей. Зокрема, серед перших цінностей, визначених у Базовому компоненті дошкільної освіти, окреслюється «визнання самоцінності дошкільного дитинства, його потенціалу та особливої ролі в розвитку особистості; щасливе проживання дитиною дошкільного дитинства як передумова її повноцінного розвитку та подальшої самореалізації у житті» [1, с. 3].

Реалізація мети початкової освіти ґрунтується на визначених ціннісних орієнтирах, серед яких особливе місце посідає «цінність дитинства, що оберігається шляхом встановлення освітніх вимог, які відповідають віковим особливостям дитини, визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема гру, обмеження обсягу домашніх завдань для збільшення часу на рухову активність і творчість дитини» [13, с. 1].

На сучасному етапі розвитку освіти надзвичайно важливим є урахування індивідуальних інтересів, здібностей та темпу розвитку дитини. У цьому контексті Базовий компонент дошкільної освіти зорієнтований на забезпечення рівності доступу для всіх дітей раннього та дошкільного віку, включаючи дітей з особливими освітніми потребами. Зокрема, зазначається: «Виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти стосовно дітей з особливими освітніми потребами забезпечується з урахуванням їхніх задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних психічних і фізичних можливостей та у тій формі, яка для кожної дитини є найбільш оптимальною» [1, с. 3].

Ключовим підґрунтям реалізації мети початкової освіти є «визнання унікальності та обдарованості кожної дитини, що забезпечується рівним доступом до освіти, заборонаю будь-яких форм дискримінації або відокремлення дітей на основі попереднього відбору» [13].

Єдальною тенденцією у розвитку як дошкільної, так і початкової освіти виступає орієнтація на компетентнісний підхід до розв'язання основних освітніх завдань. Відповідно, оновлений Базовий компонент дошкільної освіти, так само як і Державний стандарт початкової освіти, побудовані на цій концептуальній основі. Документи підкреслюють взаємозв'язок між ціннісними орієнтирами, змістовими напрямками, процесом формування досвіду дитини в різних видах діяльності, що у результаті забезпечує формування компетентності дитини старшого дошкільного віку.

Компетентнісний підхід до організації освітнього процесу передбачає «увагу до комплексних психолого-педагогічних впливів (педагогічних технологій, методів, способів)», а також забезпечує баланс між «бажаннями, інтересами, намірами з набутими знаннями, уміннями, навичками та вольовими зусиллями особистості до регуляції своєї поведінки та діяльності» [1, с. 6].

Базовий компонент дошкільної освіти орієнтує на формування у дітей дошкільного віку низки компетентностей: здоров'язбережувальної, комунікативної, предметно-практичної, ігрової, сенсорно-пізнавальної, природничо-екологічної, художньо-продуктивної, мовленнєвої, соціальної та особистісно-оцінної. Подальший розвиток цих компетентностей відображено у Державному стандарті початкової освіти, де визначено такі ключові компетентності: вільне володіння державною мовою, здатність до спілкування рідною та іноземними мовами, математична компетентність, компетентності у сфері природничих наук, техніки і технологій, інноваційність, екологічна, інформаційно-комунікаційна, культурна, громадянська та соціальна компетентності, підприємливість і фінансова грамотність, навчання впродовж життя.

Наступність між дошкільною та початковою освітою простежується й у формуванні спільних наскрізних умінь: уміння читати з розумінням, висловлювати власну думку усно й письмово, виявляти творчість та ініціативність, контролювати емоції, критично й системно мислити, аргументувати власні погляди, оцінювати ризики, ухвалювати рішення, вирішувати проблеми та ефективно співпрацювати з іншими.

У дошкільному віці закладаються базові якості особистості, що становлять основу для подальшого розвитку ключових компетентностей молодших школярів. Серед них особливого значення набувають спостережливість, допитливість, ініціативність, самостійність, креативність,

відповідальність, довільність, чуйність та навички позитивної міжособистісної комунікації.

Спільним для дошкільної та початкової ланок є побудова освітнього процесу на основі діяльнісного, інтегрованого та особистісно зорієнтованого підходів. Як зазначають вітчизняні психологи, формування досвіду у дітей відбувається переважно у процесі діяльності, а дошкільний вік є початковим етапом становлення суб'єкта діяльності. Тому освітній процес у закладах дошкільної освіти організовується на основі специфічно дитячих видів активності. Відповідно до Базового компонента: «Діяльнісний підхід до організації освітнього процесу є наріжним для забезпечення прояву активності дитини. Він передбачає пріоритет набуття особистого досвіду дитини та процесу його формування у всіх специфічно дитячих видах діяльності: руховій, ігровій, мистецькій, пізнавально-дослідницькій, господарсько-побутовій; спрямовує організацію освітнього процесу на отримання його результатів – відповідних компетентностей» [1, с. 6].

У початковій школі потребують збереження та збагачення провідні види діяльності дітей старшого дошкільного віку (гра, спілкування, рухова, пізнавальна, господарсько-побутова, художньо-естетична: малювання, ліплення, аплікація, конструювання, слухання музики, спів, хореографія, театралізована діяльність). Це дозволяє забезпечити поступовий перехід до навчання як провідного виду діяльності дітей молодшого шкільного віку. При цьому мета навчальної діяльності полягає у розвитку різних видів активності дитини, її творчої самореалізації та формуванні нових компетентностей. Так, Державний стандарт початкової освіти наголошує на «організації освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегрованій основі та з переважанням ігрових методів у першому циклі (1–2 класи) та на інтегровано-предметній основі у другому циклі (3–4 класи)» [13].

Важливість діяльнісного підходу підкреслено також в «Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти», де зазначається: «дієвим засобом забезпечення наступності і перспективності дошкільної і початкової освіти може стати реалізація діяльнісного підходу через введення в освітній процес різних видів дитячої діяльності творчого характеру (ігор, технічного і художнього моделювання тощо); насичення освітнього простору практико-орієнтованими ситуаціями, наближеними до реального життя» [18, с. 5].

У початковій освіті освітній процес організовується на інтегрованій основі, що відповідає вимогам Базового компоненту дошкільної освіти щодо змісту та структури навчання: «Інтегрований підхід... забезпечує формування цілісної реалістичної картини світу дитини, основ світогляду. Основними характеристиками інтегрованого освітнього процесу виступають: радісне проживання подій, смислове наповнення, активне залучення дитини у процес, взаємозбагачення соціальних контактів та предметно-змістових характеристик тих явищ, які засвоює дитина» [1, с. 6].

Особистісно-орієнтований підхід ставить у центр педагогічної діяльності особистість дитини, реалізацію її природного потенціалу, створення умов для повноцінної самореалізації та самоудосконалення. «Лише особистісно орієнтованому вихованню під силу досягнення особистісно розвивальної мети, бо воно спрямоване на усвідомлення вихованцем себе як особистості, на його вільне і відповідальне самовираження» [2, с. 37]. Цей принцип визначений однією з ключових умов реалізації Базового компоненту дошкільної освіти [1, с. 4].

За позицією І. Беґа, дотримання особистісно-орієнтованого принципу забезпечується через три основні позиції педагога стосовно дитини: розуміння, визнання, прийняття. Домінантною серед них є «розуміння дитини», що поєднується з любов'ю і призводить до виявлення потреб та індивідуальних

особливостей вихованців, встановлення позитивної емоційної підтримки та психологічного захисту дитини [2].

Ідеологічною основою впровадження особистісно-орієнтованого принципу в освітній процес у дошкільній та початковій ланках освіти є дитиноцентризм, на якому акцентує увагу Концепція Нової української школи: «Дитиноцентризм – це максимальне наближення навчання і виховання конкретної дитини до її сутності, здібностей і життєвих планів» [26, с. 18]. Основні положення дитиноцентризму включають: відсутність адміністративного контролю, що обмежує свободу педагогічної творчості; активну участь учнів у навчальному процесі; орієнтацію на інтереси та попередній досвід учнів; створення навчального середовища, яке робить навчання яскравим і змістовним елементом життя дитини [26, с. 18].

Однією з ключових складових Нової української школи є педагогіка партнерства, яка передбачає взаємодію між учнем, учителем і батьками: «В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими однодумцями, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат» [26, с. 14]. Завдяки цьому передбачається заміна односторонньої авторитарної комунікації «вчитель – учень» на систему взаємної довіри та взаємоповаги, що базується на принципах соціального партнерства: рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань та обов'язковість їх виконання [26, с. 14].

Базовим принципом реалізації Державного стандарту дошкільної освіти є соціально-педагогічне партнерство громади та всіх учасників освітнього процесу, включно із засновниками закладів освіти, батьками, керівниками та працівниками закладів дошкільної освіти, фахівцями, що надають освітні послуги дітям дошкільного віку, та іншими спеціалістами [1, с. 4].

Професійно-педагогічне спілкування у дошкільній освіті розглядається як система взаємодії педагога з дітьми, спрямована на реалізацію виховного впливу, формування педагогічно доцільних взаємин та створення сприятливого психоемоційного мікроклімату для розвитку дитини. Уміння організовувати педагогічне спілкування передбачає здатність вихователя зробити його оптимально комфортним, забезпечити внутрішню безпеку для співрозмовника, допомогти дитині усвідомити власні проблеми й знайти шляхи їх вирішення, сприяти розкриттю її індивідуальності, формувати повагу й довіру, а також здобути статус авторитету у дітей.

Психологічна культура педагога-вихователя передбачає засвоєння комунікативних елементів, створення нових моделей педагогічного спілкування та усвідомлення наявного й бажаного рівня власних комунікативних компетентностей.

Одним із ключових компонентів Нової української школи визначено сучасне освітнє середовище, яке забезпечує необхідні умови, засоби й технології навчання для учнів, педагогів і батьків як у межах закладу освіти, так і поза ними [13].

У Базовому компоненті дошкільної освіти підкреслюється роль освітнього середовища у забезпеченні наступності між дошкільною та початковою освітою: «Створення сучасного універсального освітнього середовища (доступного, безпечного, розвивального) дає змогу ефективно використовувати потенціал різних моделей організації дизайну освітнього процесу із застосуванням сучасних технологій, що відповідають особливостям розвитку всіх дітей дошкільного віку (з особливими освітніми потребами, походженням з корінних народів і національних меншин), а також створюють передумови забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою» [1, с. 7].

Механізми забезпечення наступності в дошкільному компоненті передбачають:

- узгодженість і цільову єдність розвитку дитини на етапі дошкільної та початкової освіти;
- визначення спільних принципів, підходів і намірів для дошкільної та початкової освіти, а також провідних видів діяльності, адекватних віковим закономірностям;
- використання різних форм і методів педагогічної роботи, що відповідають віку дітей;
- послідовне збагачення результатів освіти у формуванні компетентностей дитини дошкільного та молодшого шкільного віку [1, с. 7].

Особливу увагу приділяють створенню умов у початковій школі для збереження субкультури дошкільного дитинства. Цьому сприяє адаптивний період на початку шкільного навчання, який передбачає «активне використання провідної для дошкільного періоду ігрової діяльності та індивідуального досвіду, який здобула дитина у всіх специфічно дитячих видах діяльності, зокрема у спілкуванні з однолітками та дорослими, мовленнєвій, здоров'язбережувальній, мистецькій, господарській, пізнавально-дослідницькій» [1, с. 7].

Досягнутий у дошкільному віці рівень емоційного, інтелектуального та вольового розвитку, сформована відповідно до віку психофізіологічна і психологічна зрілість виступають «фундаментом розвитку базових компетентностей і навичок, необхідних людині протягом життя», що «надає дитині можливість опанування нової соціальної ситуації розвитку – переходу до систематичного шкільного навчання з новою соціальною роллю учня та відповідними функціями та діями, які сприяють оволодінню новою навчальною діяльністю» [1, с. 7].

Таким чином, зрілість психічних якостей і процесів, сформована наприкінці дошкільного дитинства, є підґрунтям ефективного навчання в школі: «У молодшому шкільному віці розгортається навчальна діяльність, яка спирається на вікові надбання дитини дошкільного віку та потребує належних педагогічних впливів» [1, с. 7–8].

Оскільки наступність як педагогічний феномен характеризується складною структурою, у ній виділяють провідні напрями, зокрема забезпечення єдності та внутрішнього зв'язку мети, змісту освітньої роботи, методів педагогічного керівництва та форм організації діяльності у дошкільних закладах і початкових класах.

Перший напрям – **узгодження мети на дошкільному та початковому рівнях**. Базовий компонент дошкільної освіти забезпечує рівний доступ для всіх дітей раннього та дошкільного віку, утворює освіту як стартову платформу особистісного розвитку, визначає її першою і обов'язковою сходинкою в системі неперервної освіти та проголошує цінностями зміцнення фізичного, психічного і соціального здоров'я дитини, розвиток творчих задатків, здібностей і талантів [1, с. 2–3]. Наприкінці дошкільного періоду в дитини мають бути сформовані базові якості особистості, активність, самостійність, ініціативність та креативність [1, с. 6].

Метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових і індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості [13]. Реалізація цієї мети базується на таких ціннісних орієнтирах, як: забезпечення рівного доступу до освіти; формування міцного здоров'я та добробуту через підтримку здорового способу життя і створення умов для гармонійного фізичного та психоемоційного розвитку; розвиток вільної особистості шляхом підтримки самостійності, незалежного мислення, оптимізму та впевненості в собі [13].

Другий напрям забезпечення наступності – **зв'язок змісту дошкільної та початкової освіти**. Зміст навчання визначає провідний чинник у формуванні особистості дитини, який залежить від рівня розвитку науки, техніки, виробництва, культури та одночасно виконує навчальні, виховні, соціальні, розвивальні, мотивувальні та інші функції. Для реалізації принципу наступності зміст має бути організований так, щоб кожен рівень підготовки формував основу для наступного.

Дошкільна освіта покликана забезпечити формування базової культури особистості дитини, що створює фундамент для оволодіння універсальними навчальними діями на першій сходинці загальної освіти. Державні стандарти дошкільної та початкової освіти спрямовані на поетапне становлення особистості дитини, її фізичний, пізнавальний, соціальний та естетичний розвиток, а також набуття практичного досвіду. Сучасні тенденції рекомендують посилити розвивальну та виховну складові освітнього процесу, надавати пріоритет соціалізації, моральному вихованню та формуванню мотивів пізнавальної діяльності.

Третій напрям забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти – **неперервність та вдосконалення форм організації і методів навчання** як у закладах дошкільної освіти, так і в початковій школі. «Удосконаленню освітнього процесу у закладах дошкільної освіти і початковій школі сприятиме відмова від застарілих підходів: фронтальних форм організації освітнього процесу, класичного розташування учнів у класі, статичних поз на заняттях і уроках тощо. Для забезпечення оптимальної рухової активності дітей доцільно передбачати динаміку проведення заняття/уроку (зміну видів діяльності)» [18, с. 4–5].

Досягнення нової якості освіти в контексті концепції Нової української школи можливе за умови ефективного освоєння інновацій, що відкривають можливості для формування особистості нового типу – з високим рівнем

культури, здатної вільно й відповідально визначати свою позицію, реагувати на стрімкі суспільні зміни та здійснювати конструктивні дії в нових ситуаціях. Випускник нової школи – «інноватор, здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя» [26, с. 6].

Отже, одне з першочергових завдань забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою – модернізація закладів, впровадження інноваційних технологій і переведення освітнього процесу в режим інноваційного розвитку. «Діапазон дидактичних методів і прийомів варто розширювати розвивальними іграми та вправами, логічними задачами, проблемними питаннями, ігровими технологіями, що активізують мислення й уяву дітей. Потрібно організовувати систематичні спостереження, пошуково-дослідну діяльність, використовуючи розвивальне середовище групи/класу» [18, с. 5].

Важливим засобом забезпечення наступності є «створення і реалізація єдиної, динамічної, перспективної системи конструктивних дій, спрямованих на розвиток, виховання і навчання старших дошкільників і молодших школярів» [18, с. 5].

Реалізація цієї системи передбачає:

1. Взаємодію та співпрацю між закладами освіти:
 - укладення угод про співпрацю між директорами закладів із визначенням мети, прав та обов'язків;
 - проведення внутрішнього моніторингу якості освіти для визначення відповідності результатів освітньої діяльності заявленим цілям;
 - обговорення проблемних питань та шляхів їх вирішення;
 - планування і проведення спільних заходів за участю педагогів, адміністрацій, методичних служб та батьків.

2. Методичну роботу у закладах дошкільної та початкової освіти:

- обмін педагогічним досвідом щодо забезпечення наступності;
- взаємовідвідування відкритих занять, уроків та інших форм освітньої роботи;
- проведення спільних педагогічних рад, семінарів-практикумів, «круглих столів», конференцій, тематичних виставок;
- робота творчих груп, педагогічних проєктів та методичних об'єднань.

3. Роботу з батьками:

- інформаційно-просвітницька діяльність щодо психологічних закономірностей розвитку дітей;
- анкетування з питань пізнавального розвитку та психологічної готовності до школи;
- проведення Днів відкритих дверей, робота батьківських клубів, «педагогічних віталень», вебінарів та консультацій.

4. Творчу співпрацю закладів на рівні заходів з дітьми:

- попереднє знайомство вчителів із майбутніми учнями;
- проведення екскурсій старших дошкільників до школи;
- організація спільних заходів для старших дошкільників та учнів початкової школи (конкурси, театралізовані вистави, тематичні виставки дитячих робіт);
- відвідування вихователями відкритих уроків та позакласних заходів з метою спостереження за розвитком вихованців.

Забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою безпосередньо залежить від організаторів освітнього процесу – вихователя у закладі дошкільної освіти та вчителя початкової школи, а також від рівня їхньої загальної культури, психологічної компетентності, педагогічної майстерності та професіоналізму.

Базовий компонент дошкільної освіти проголошує педагога-вихователя фасилітатором розвитку дитини – фахівцем, «який стимулює процес розвитку особистості, створює атмосферу психологічної підтримки, обстановку

інтелектуального й емоційного благополуччя» [1, с. 5]. Нове покоління педагогів дошкільної освіти повинно бути готовим до створення освітнього простору, узгодженого з цінностями гуманістичної педагогіки. Це передбачає сформованість гуманістичних цінностей, особистісної зрілості, широкого світогляду, високого рівня освіченості та практичну здатність організовувати освітнє середовище, зокрема інклюзивно спрямоване, будувати партнерські відносини з вихованцями, розуміти себе та інших і адекватно реагувати на конкретні життєві ситуації [1, с. 5].

Спільна мета педагогів закладів дошкільної та початкової освіти полягає у забезпеченні плавного та природного переходу дитини від дошкільного віку до початкової школи. Освітній процес організовується так, щоб дитина безболісно та адекватно реагувала на зміни, опанувала новий соціальний статус школяра, зберегла та розвинула досягнуті прогресивні результати попереднього розвитку, а також щоб забезпечити цілісність, послідовність і ефективність освітнього процесу.

Взаємодія та спільна діяльність учителів і вихователів включає:

- аналіз результатів освітньої діяльності під час підготовки до школи;
- обговорення прогалин у розвитку дітей;
- прогнозування перспектив подальшої системної та комплексної співпраці.

Особливу увагу слід приділяти підготовці педагогів до реалізації наступності, що передбачає:

- обізнаність щодо психологічних новоутворень дошкільників і молодших школярів;
- знання державних вимог щодо результатів навчання дітей відповідного віку;
- розуміння сутності наступності та стратегічних ліній її реалізації;

- готовність до співпраці з батьками, проведення консультацій щодо необхідності засвоєння вимог Базового компонента дошкільної освіти та поняття «готовність дитини до школи».

В умовах реформування системи освіти та впровадження концепції Нової української школи особливо важливо забезпечувати наступність початкової освіти з дошкільним періодом розвитку дітей. Мета наступності – неперервний розвиток особистості на різних вікових етапах із опорою на попередній досвід і знання, створення єдиного розвивального освітнього середовища – дошкільної та початкової освіти.

Реалізація наступності передбачає створення і впровадження єдиної, динамічної, перспективної системи дій, спрямованих на розвиток, навчання та виховання старших дошкільників і молодших школярів. З боку закладів дошкільної освіти наступність проявляється у підготовці дитини до школи та забезпеченні її психічного розвитку; з боку початкової школи – у продовженні розвитку дитини на основі максимально ефективного використання досягнень дошкільного віку.

Як Базовий компонент дошкільної освіти [1], так і Державний стандарт початкової освіти [13] підкреслюють пріоритет компетентнісного підходу, що забезпечує поетапне становлення особистості дитини, її фізичний, пізнавальний, соціальний і естетичний розвиток, а також набуття практичного досвіду, необхідного для подальшого життя.

Отже, наступність між дошкільною та початковою освітою забезпечує гармонійний і цілісний розвиток дитини, формуючи основу для її успішного навчання у школі. Вона реалізується через узгодження цілей, змісту, методів та форм навчання, діяльнісний та інтегрований підхід, створення розвивального та безпечного освітнього середовища, підтримку індивідуальних потреб і активності дітей. Завдяки цьому забезпечується безперервність освітнього процесу, розвиток ключових компетентностей, самостійності, творчості,

соціальної адаптації та формування позитивних психологічних якостей, що є фундаментом подальшого успішного навчання та особистісного зростання.

Висновки до розділу 1

Проведений теоретичний аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема забезпечення педагогічної наступності між дошкільною та початковою ланками освіти належить до кола актуальних і комплексних питань сучасної педагогічної науки та практики. Поняття «педагогічна наступність» розглядається як системоутворюючий принцип освітнього процесу, що передбачає забезпечення цілісності, узгодженості та безперервності розвитку дитини на суміжних етапах її освітньої траєкторії. У науковій літературі педагогічна наступність трактується як послідовний, взаємопов'язаний процес реалізації змістових, організаційних та методичних компонентів навчання і виховання, спрямований на створення оптимальних умов для формування готовності дітей до систематичного шкільного навчання.

Виявлено, що основними засадами педагогічної наступності є взаємозв'язок цілей, завдань, змісту, форм і методів освітньої діяльності на етапах дошкільного та початкового навчання, а також узгодженість педагогічних впливів, спрямованих на розвиток особистості дитини. Забезпечення наступності потребує тісної співпраці педагогів обох ланок освіти, використання спільних підходів до оцінювання розвитку дітей, підтримання емоційного комфорту та позитивної мотивації до навчання, що забезпечує плавний перехід від ігрової до навчальної діяльності.

Аналіз вікових особливостей дітей дошкільного та молодшого шкільного віку показав, що цей період характеризується інтенсивним розвитком пізнавальних процесів, становленням довільності поведінки, формуванням соціальної активності та потреби у спілкуванні. Водночас зміна провідної діяльності, соціальної позиції та вимог до дитини зумовлює

необхідність особливої педагогічної підтримки в період адаптації до нових умов навчання. Ефективна реалізація наступності можлива лише за умови врахування психофізіологічних і особистісних особливостей дітей, диференційованого підходу, поступового переходу від ігрових до навчальних форм діяльності та забезпечення емоційно сприятливого середовища.

Вивчення сучасного педагогічного досвіду дозволило встановити, що у практиці закладів дошкільної та початкової освіти накопичено значну кількість ефективних форм і методів співпраці, спрямованих на забезпечення наступності: спільне планування освітньої роботи, проведення інтегрованих занять, організація спільних заходів для дітей і педагогів, підготовка програм переходу до школи тощо. Проте водночас зберігаються суперечності між теоретичними засадами та реальним станом практики: недостатня узгодженість навчальних програм, розбіжності у вимогах до рівня підготовки дітей, обмежені можливості системної взаємодії між педагогами обох ланок освіти.

Таким чином, аналіз наукових джерел і педагогічної практики дає підстави стверджувати, що забезпечення педагогічної наступності між дошкільною та початковою освітою є необхідною умовою реалізації принципу безперервності освіти й цілісного розвитку особистості дитини. Розв'язання цієї проблеми потребує комплексного підходу, який передбачає науково обґрунтовану координацію діяльності педагогів, вдосконалення освітніх програм, підвищення рівня методичної підготовки фахівців і формування спільного освітнього простору, орієнтованого на збереження та розвиток особистісного потенціалу дитини при переході від дошкільного до шкільного навчання.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ УМОВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАСТУПНОСТІ ЯК ЗАСОБУ БЕЗПЕРЕРВНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Педагогічні умови реалізації наступності між дошкільною та початковою освітою

Наступність як засіб вирішення багатьох навчально-виховних проблем розглядав В. Сухомлинський. Видатний український педагог зазначав: «Школа не повинна створювати різкого перелому в житті дитини. Нехай, ставши учнем, вона продовжує робити сьогодні те, що робила вчора». Однією з основних умов забезпечення наступності він вважав налагоджену співпрацю між педагогами дошкільного закладу та школи. Дослідник наголошував: «Протягом року, що передуює вступу до школи, педагог повинен добре пізнати кожну дитину, вивчити її індивідуальні особливості сприймання, мислення та розумової діяльності» [35]. Проблема наступності між дошкільною та початковою ланками освіти не є новою — її вивчають у педагогічній науці вже не одне десятиліття.

У філософському контексті спадкоємність трактується як включення до нового тих елементів минулого, які залишаються життєздатними в сучасних умовах і сприяють подальшому розвитку. Історичною формою наступності є традиція — те, що зберігається та передається наступним поколінням, зокрема педагогічні знання й досвід, характерні для певного історичного етапу.

Проблема наступності в освіті є складною як для теоретичного осмислення, так і для побудови цілісної концепції. Як зазначає О. Савченко, її складність полягає у відсутності єдиного наукового підходу. Колом наукових досліджень, пов'язаних із цією проблемою, охоплено не всі аспекти як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогіці. Тому наступність у навчанні розглядається науковцями з різних позицій: як нормативна функція дидактики,

закономірність розвитку педагогічного процесу або загальнодидактичний принцип [32].

Аналіз науково-педагогічної літератури з питань філософії освіти, теорії освітніх систем і менеджменту освіти свідчить, що проблема наступності охоплює всі рівні освітньої системи — від закладу дошкільної освіти до вищої школи. Провідні вчені (Т. Білик, А. Богущ, О. Вашуленко, К. Волинець, М. Пентиліук, О. Савченко, С. Ткаченко, А. Шевчук та ін.) зазначають, що найбільш гостро питання наступності постає у двох ключових моментах: при вступі дитини до школи та під час переходу з початкової до основної ланки.

У головних нормативних документах, що визначають зміст дошкільної та початкової освіти — Базовому компоненті дошкільної освіти (2021) та Державному стандарті початкової освіти (2018) — підкреслюється пріоритетність компетентнісного підходу. Ці документи спрямовані на забезпечення послідовного розвитку особистості дитини — її фізичного, когнітивного, соціального, естетичного та морального становлення, а також на формування практичного досвіду, необхідного для подальшого навчання й життя.

Забезпечення безперервності освіти людини можливе лише за умови реалізації принципу наступності між суміжними ланками освітньої системи — насамперед між дошкільною та початковою. Це питання набуває особливої актуальності на сучасному етапі реформування освіти, коли змінюються її структура, терміни та зміст. У зв'язку з цим особливо важливим є пошук ефективних шляхів забезпечення цілісного розвитку особистості на всіх рівнях навчання.

Одним із показників ефективності реалізації завдань Базового компоненту дошкільної освіти [1] є його узгодженість і наступність зі стандартами початкової школи. Для забезпечення реальної перспективності та

безперервності у взаємодії між закладом дошкільної освіти (ЗДО) та школою важливо дотримуватися низки умов:

- співпраця має бути тривалою й безперервною;
- діяльність — систематичною та планомірною;
- завдання — комплексними та інтегрованими [1].

Відповідно до положень Базового компоненту дошкільної освіти, наступність і перспективність розвитку дитини між дошкільною та початковою ланками забезпечуються через:

- узгодженість і єдність цілей розвитку дитини на етапах дошкільної та початкової освіти;
- спільність принципів, підходів, цілей і видів діяльності, спрямованих на розвиток дитини;
- використання форм і методів педагогічної роботи, що відповідають віковим закономірностям розвитку;
- поступове збагачення та формування компетентностей дитини як результату освіти на кожному етапі [1].

Питання забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою відображено у провідних нормативних документах, які визначають засади функціонування сучасної початкової школи. Зокрема, у концепції «Нова українська школа» акцентовано на необхідності створення цілісного освітнього простору, що забезпечує поступовий і гармонійний перехід дитини від дошкільного до шкільного навчання. Формула Нової української школи охоплює оновлений зміст освіти, спрямований на формування життєвих компетентностей, необхідних для самореалізації дитини, наскрізний виховний процес, орієнтований на розвиток соціально-моральних цінностей, а також педагогіку партнерства, яка передбачає співпрацю учня, учителя й батьків. Центральним принципом є дитиноцентризм — урахування індивідуальних потреб, інтересів і можливостей кожної дитини в освітньому процесі. Крім того,

нова структура школи та сучасне освітнє середовище забезпечують належні умови, засоби й технології навчання як у межах закладу освіти, так і поза ним [26].

У науково-практичній площині найбільш досліджуваними залишаються питання, пов'язані з педагогічними аспектами реалізації наступності, зокрема:

- узгодження змісту, форм і методів навчання між різними етапами освітнього процесу;
- опора на набуті знання, уміння й навички при засвоєнні нового матеріалу, що забезпечує ефективне навчання та підготовку до складніших завдань;
- визначення посильних вимог до навчальної діяльності дітей залежно від етапу навчання;
- поступально-висхідний характер педагогічного процесу — від простого до складного, від конкретного до узагальненого.

На офіційному сайті МОН України оприлюднено «Лист щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти» та «Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти», у яких підкреслюється: перехід між дитячим садком і школою повинен бути поступовим. Дитині необхідний період адаптації, який буде значно легшим, якщо в початковій школі продовжуватиметься й розвиватиметься діяльність, знайома їй із дошкільного середовища.

Наступність в освіті передбачає збереження основних видів діяльності дітей дошкільного віку у початковій школі. До таких належать: ігрова, господарсько-побутова, комунікативна діяльності, рухова активність, художньо-творча та пізнавальна діяльність тощо.

Для реалізації цього принципу педагоги дошкільної та початкової освіти повинні бути обізнані з навчальними програмами суміжних ланок і поступово інтегрувати у свої заняття елементи, що забезпечують підготовку дітей до школи й сприяють їхній адаптації до навчального процесу.

У контексті дослідження проблеми наступності важливо узагальнити педагогічні умови її ефективної реалізації між закладом дошкільної освіти (ЗДО) та школою, зокрема під час вивчення математики. Освітній процес у цих двох ланках має розвиватися діалектично, тобто як єдина педагогічна система, що характеризується спільністю цілей, завдань, змісту та результатів. Досягнення на попередньому етапі стають основою для подальшого розвитку, забезпечуючи безперервність освіти.

Таким чином, наступність виступає одним із ключових психолого-дидактичних принципів, що забезпечує узгодженість між дошкільною та початковою освітою у таких напрямках:

- психофізичний розвиток дітей;
- формування особистості;
- зміст освіти;
- методи навчання та виховання.

Варто підкреслити, що для дошкільників провідною діяльністю є гра, а для молодших школярів — навчання. Саме тому під час переходу дітей до школи необхідно використовувати ігрові методи та форми роботи, особливо при формуванні математичних компетентностей, щоб процес навчання залишався природним і мотивуючим.

Наступність означає, що кожен попередній рівень освіти орієнтується на вимоги наступного, забезпечуючи безперервність усього освітнього процесу. Наприклад, у контексті вивчення математики між ЗДО і школою це проявляється у внутрішньому зв'язку між етапами формування математичних знань, коли дошкільні вміння (зокрема логіко-математична компетентність) стають базою для подальшого засвоєння предмета «Математика» в школі.

Ефективність реалізації принципу наступності у навчанні математики залежить від дотримання певних педагогічних умов, серед яких:

- збереження основних видів діяльності дошкільнят у навчанні молодших школярів;
- узгодженість усіх компонентів методичної системи на основі діяльнісного підходу з акцентом на ігровій діяльності;
- послідовність змісту математичної підготовки між ЗДО та ЗЗСО;
- педагогічна підтримка всіх учасників освітнього процесу;
- наступність у формах і методах роботи педагогів;
- узгодженість вимог до учнів на різних етапах навчання.

Отже, реалізація наступності має ґрунтуватися на дидактичних засадах — пріоритеті дитини в освітньому процесі, поступовості у змісті навчання та врахуванні провідного виду діяльності на кожному віковому етапі.

Слід підкреслити, що одним із ключових результатів ефективної реалізації принципу наступності між закладом дошкільної освіти (ЗДО) та школою у процесі вивчення математики є готовність дитини до подальшого формування математичної компетентності. Науковці в галузі психології та педагогіки визначають чотирикомпонентну структуру цієї готовності, що включає особистісно-соціальну, емоційно-вольову, інтелектуальну та мотиваційну складові [26, с. 58].

При цьому інтелектуальна готовність розглядається як основа розвитку математичної компетентності, адже саме вона забезпечує здатність дитини сприймати інформацію, формулювати й розв'язувати завдання, знаходити причинно-наслідкові зв'язки, класифікувати та систематизувати предмети за ознаками, виділяти подібності та відмінності, виявляти нові властивості об'єктів.

На думку Т. Дорошенко та В. Мацько, готовність до навчання в школі означає створення умов для успішного опанування навчальної програми й адаптації дитини до учнівського колективу. Одним із показників спеціальної (зокрема математичної) підготовки є сформованість у дітей необхідних знань,

умінь і навичок. Як свідчить педагогічна практика, рівень засвоєння цих умінь залежить від віку, індивідуальних особливостей дітей та організації освітнього процесу в дошкільному закладі. Для вихователя підготовчої групи важливим є своєчасне виявлення рівня готовності дитини до школи, що досягається через індивідуальні бесіди, дидактичні ігри та виконання навчальних завдань [14].

Оцінюючи готовність дитини до навчання, слід орієнтуватися на такі показники:

- обсяг і якість засвоєних математичних знань і вмінь відповідно до програми ЗДО;
- усвідомленість, стійкість запам'ятовування та здатність застосовувати знання у нових ситуаціях;
- рівень розвитку пізнавальної та розумової діяльності;
- сформованість пізнавальних інтересів і здібностей;
- мовленнєвий розвиток, зокрема володіння математичною термінологією;
- позитивне ставлення до школи й навчального процесу загалом.

Критерії математичної готовності дитини до навчання в першому класі включають:

- уміння рахувати прямим і зворотним порядком до 10, визначати попередні та наступні числа;
- знання основних геометричних фігур (коло, квадрат, прямокутник, трикутник);
- розпізнавання та називання 14 кольорів і їх відтінків;
- уміння складати ціле з частин, визначати відсутні елементи, сприймати об'єкти на слух;
- здатність порівнювати числа (визначати більше/менше);
- орієнтацію в просторі (вгору, вниз, ліворуч, праворуч, попереду, позаду, між тощо).

Оцінюючи реалізацію принципу наступності у навчанні математики між ЗДО та школою, варто враховувати такі критерії:

- рівень знань і вмінь учнів (арифметичні та геометричні уявлення);
- розвиток логіко-математичного мислення (здатність до кмітливості, здогадки);
- емоційне ставлення дітей до математичних завдань — спокій, задоволення та інтерес під час їх виконання.

Одним із центральних чинників забезпечення наступності та перспективності в освітньому процесі є узгодженість змісту дошкільної та початкової освіти, що досягається завдяки побудові Базового компоненту дошкільної освіти та Концепції Нової української школи на компетентнісних засадах. Наступність у логіко-математичному розвитку дітей реалізується через систему педагогічних умов, яких мають дотримуватися сучасні вихователі й учителі.

На основі вказаного вище нами було розроблено модель педагогічної наступності, яка ґрунтується на системному підході та передбачає узгодження цілей, змісту, форм і методів освітньої діяльності між ЗДО та початковою школою.

Ця модель відображає педагогічні умови реалізації наступності між дошкільною та початковою освітою, а її ціллю є забезпечення плавного переходу дитини від дошкільного до шкільного етапу розвитку без психологічного стресу.

Зазначена модель складається з таких компонентів:

1. Змістовий компонент — узгодження програм розвитку, навчання й виховання дітей старшого дошкільного віку та учнів 1 класу.
2. Організаційно-процесуальний компонент — спільна діяльність педагогів двох ланок освіти (спільні заняття, адаптаційні дні, “Школа майбутнього першокласника”).

3. Діяльнісний компонент — реалізація принципів ігрової діяльності, інтеграції та наступності навчальних методів.
4. Оцінно-результативний компонент — моніторинг готовності дітей до школи та ефективності педагогічних впливів.

Таким чином встановлено, що ефективна реалізація наступності можлива за умови тісної співпраці педагогів дошкільної та початкової освіти, узгодження програм навчання, поступового переходу від ігрової до навчальної діяльності, а також підтримки психологічного комфорту дітей у період адаптації. Важливим чинником є інтеграція ігрових методів у початковій школі, особливо під час формування математичної компетентності, що забезпечує природність та мотиваційну привабливість навчального процесу.

Педагогічна наступність у навчанні математики реалізується через системне узгодження змісту, методів і форм освітньої діяльності, збереження провідних видів дитячої активності, формування логіко-математичної компетентності та готовності дитини до подальшого засвоєння навчального матеріалу. Розроблена модель педагогічної наступності базується на системному підході й передбачає взаємозв'язок цільового, змістового, організаційно-процесуального, діяльнісного та оцінно-результативного компонентів, спрямованих на забезпечення безперервності розвитку дитини та гармонійного переходу від дошкільної до початкової освіти.

2.2. Методика проведення формувального експерименту щодо впровадження наступності у практику освітнього процесу

Метою формувального експерименту було перевірити ефективність розробленої моделі педагогічної наступності між закладом дошкільної освіти (ЗДО) та початковою школою, зокрема у забезпеченні поступового переходу дітей до нових умов навчання та підвищенні рівня їхньої готовності до опанування шкільної програми.

Відповідно до мети, було визначено такі основні завдання:

1. Визначити рівень сформованості у дітей старшого дошкільного віку основних показників готовності до навчання в школі.
2. Упровадити модель педагогічної наступності, що забезпечує узгодженість змісту, форм і методів роботи педагогів ЗДО та початкової школи.
3. Перевірити ефективність запропонованої системи педагогічних заходів щодо забезпечення плавного переходу дітей до навчання в першому класі.
4. Проаналізувати динаміку показників готовності дітей до школи після реалізації моделі наступності.

Формувальний експеримент проводився в період із жовтня 2024 р. по жовтень 2025 р. на базі Староскалатського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів, у співпраці з закладом дошкільної освіти (Староскалатський ЗДО), який готує дітей до вступу в цей навчальний заклад.

У дослідженні брали участь 10 дітей старшого дошкільного віку (Група Сонечко) та 10 учнів першого класу, а також 4 педагоги (2 вихователі та 1 вчитель початкових класів).

Експеримент складався з трьох етапів:

Констатувальний етап — виявлення початкового рівня готовності дітей до навчання в школі, діагностика математичних, пізнавальних і мовленнєвих умінь, анкетування батьків (див. додатки А, Б, В, Д).

Формувальний етап — упровадження моделі педагогічної наступності через спільну діяльність педагогів ЗДО та школи, проведення адаптаційних занять, інтегрованих заходів, гри «Школа майбутнього першокласника» (див. додатки Г, Е, Є).

Контрольний етап — повторна діагностика рівня готовності дітей та аналіз змін, що відбулися в результаті реалізації моделі (див. додаток Б, В, Д).

Для оцінювання ефективності впровадження моделі використовувалися критерії готовності дитини до навчання в школі, що охоплюють пізнавальний, емоційно-вольовий, мовленнєвий та соціально-особистісний аспекти розвитку.

Під час експерименту особливу увагу було зосереджено на математичній готовності, яка є важливим показником інтелектуального розвитку.

Показники загальної готовності до школи:

- Рівень загальної готовності до школи (пізнавальний розвиток, мовлення, увага, самостійність).
- Рівень математичної готовності (знання чисел, уміння виконувати елементарні математичні дії).
- Розвиток логіко-математичного мислення (уміння порівнювати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки).
- Емоційне ставлення до навчальної діяльності (мотивація, інтерес до навчання, емоційна врівноваженість).
- Здатність застосовувати знання у нових ситуаціях (гнучкість мислення, уміння переносити засвоєні способи дії на нові завдання).

Критерії математичної готовності дитини до навчання в першому класі:

- уміння рахувати прямим і зворотним порядком до 10, визначати попередні та наступні числа;
- знання назв основних геометричних фігур (коло, квадрат, прямокутник, трикутник);
- розпізнавання кольорів і відтінків (до 14 найменувань);
- уміння складати ціле з частин, знаходити відсутні елементи, орієнтуватися на слух;
- здатність порівнювати числа за величиною;
- орієнтація в просторі (вгору, вниз, ліворуч, праворуч, попереду, позаду, між тощо).

У процесі формувального експерименту використовувалися такі форми і методи роботи, що забезпечують реалізацію принципу наступності:

- проведення спільних занять вихователів і вчителів за інтегрованими темами (мовлення, математика, природознавство);
- організація гри «Школа майбутнього першокласника», у межах якої діти старших груп знайомилися з навчальним середовищем школи;
- проведення адаптаційних днів для майбутніх першокласників;
- взаємовідвідування занять педагогами обох ланок освіти;
- методичні консультації та спільне планування освітнього змісту;
- використання ігрових методів навчання, вправ на розвиток логічного мислення, уваги, пам'яті, просторової орієнтації.

Педагогічна діяльність під час формувального експерименту будувалася на принципах партнерської взаємодії, дитиноцентризму, інтеграції змісту освіти та розвивального навчання.

Для визначення ефективності реалізації моделі використовувалися методи педагогічного спостереження, бесіди, тестування, анкетування батьків і педагогів, а також кількісно-якісний аналіз результатів діяльності дітей.

Оцінюючи реалізацію принципу наступності у навчанні між ЗДО та початковою школою, враховували такі критерії (див. додаток В):

- критерії оцінювання загальної готовності до школи;
- критерії оцінювання математичної готовності;
- критерії оцінювання логіко-математичного мислення;
- критерії оцінювання емоційного ставлення до навчальної діяльності;
- критерії оцінювання здатності застосовувати знання у нових ситуаціях.

Результати формувального експерименту дозволили підтвердити, що впровадження розробленої моделі педагогічної наступності сприяє не лише підвищенню рівня готовності дітей до навчання в школі, а й покращенню взаємодії між педагогами дошкільної та початкової ланок освіти, формуванню єдиного освітнього простору та створенню сприятливих умов для гармонійного розвитку дитини.

2.3. Аналіз результатів експериментального впровадження моделі педагогічної наступності

Після реалізації моделі педагогічної наступності між закладом дошкільної освіти та початковою школою було проведено повторну діагностику рівнів готовності дітей до навчання. Зокрема, оцінювалися показники загальної та математичної готовності, розвиток логіко-математичного мислення, емоційне ставлення до навчальної діяльності та здатність застосовувати знання у нових ситуаціях. (Додаток Б.)

Результати контрольного етапу експерименту порівнювалися з даними констатувального етапу, що дозволило визначити позитивну динаміку у сформованості ключових компетентностей дітей, а також оцінити ефективність упровадженої моделі педагогічної наступності.

Для узагальнення результатів діагностування готовності дітей до навчання у школі було визначено три рівні сформованості — високий, середній та низький, що характеризують ступінь розвитку пізнавальних, мовленнєвих, емоційно-вольових і соціальних якостей дитини. Визначення рівнів здійснювалося на основі комплексної оцінки знань, умінь і навичок, поведінкових проявів та емоційного ставлення до навчальної діяльності.

Високий рівень готовності засвідчує достатню сформованість усіх необхідних для навчання в школі компонентів. Діти цього рівня виявляють упевненість у власних силах, здатні організувати свою діяльність, самостійно

ставити мету та досягати її. Вони демонструють стійкі знання з різних освітніх галузей, легко застосовують їх у нових ситуаціях, логічно мислять, аргументують свої судження, виявляють зацікавлення до пізнавальних завдань. Такі діти вміють уважно слухати вказівки дорослого, послідовно виконують завдання, утримують увагу впродовж певного часу, володіють розвиненим мовленням і вміють виражати власні думки. Для них характерна емоційна врівноваженість, позитивне ставлення до школи та висока навчальна мотивація.

Середній рівень готовності характеризується наявністю базових знань і умінь, достатніх для початку навчання, але таких, що потребують додаткової підтримки з боку дорослого. Діти цього рівня орієнтуються в навчальному матеріалі, проте іноді діють за зразком, не завжди здатні самостійно знайти спосіб розв'язання завдання. Вони потребують підказки або допомоги вихователя чи вчителя, щоб організувати власну діяльність. Пізнавальний інтерес у таких дітей вибірковий, нестійкий, залежить від емоційного забарвлення ситуації. Їхнє мовлення є зрозумілим, однак іноді бракує чіткості у формулюванні думок або послідовності викладу. Емоційно-вольова сфера характеризується помірною саморегуляцією: дитина може зосередитися на завданні, але швидко втомлюється або відволікається.

Низький рівень готовності виявляється у фрагментарності знань, слабкому розвитку пізнавальних процесів і відсутності цілісного уявлення про навчальну діяльність. Такі діти зазвичай відчують труднощі під час виконання навіть простих завдань, не завжди розуміють інструкції, швидко втрачають інтерес до роботи. Їм важко зосередитися на завданні, запам'ятати послідовність дій, застосувати отримані знання у нових умовах. Мовлення може бути малорозвиненим, бідним за словниковим запасом, з нечіткою вимовою окремих звуків або помилками у граматичній побудові речень. Емоційний стан таких дітей характеризується підвищеною тривожністю, невпевненістю у

власних силах, іноді — негативним ставленням до школи через страх перед новими вимогами.

Результати діагностики подано у таблиці 1.

Таблиця 2.2.

Динаміка рівнів готовності дітей до шкільного навчання (у %)

Рівень готовності	Констатувальний етап	Контрольний етап
Високий	20	50
Середній	50	40
Низький	30	10

Як видно з таблиці, після проведення формувального експерименту значно зросла з 20 % до 50 %, тобто з двох до п'яти учнів, що свідчить про значне підвищення їхньої пізнавальної активності, сформованість умінь аналізувати, міркувати та виконувати навчальні завдання більшої складності. Водночас спостерігається суттєве зменшення частки дітей із низьким рівнем готовності: з трьох до однієї дитини (з 30 % до 10 %), що вказує на подолання початкових труднощів, пов'язаних із недостатньою довільністю, мовленнєвим розвитком чи емоційною нестабільністю. Середній рівень продемонстрував перерозподіл у бік покращення, зменшившись із 50 % до 40 %, що означає перехід частини дітей до вищого рівня сформованості навчальної готовності. Загалом отримані результати засвідчують, що цілеспрямоване узгодження змісту, форм і методів роботи між дошкільною та початковою ланками освіти забезпечило більш плавний і успішний перехід дітей до шкільного навчання, сприяло їхній адаптації та розвитку основних компонентів готовності до систематичної навчальної діяльності.

Проведений аналіз дозволив визначити, що впровадження моделі сприяло:

- узгодженню вимог, змісту й методів навчання між ЗДО та початковою школою;
- зменшенню труднощів адаптації першокласників у перші місяці навчання;
- підвищенню мотивації дітей до пізнавальної діяльності;
- формуванню емоційно позитивного ставлення до школи;
- покращенню професійної взаємодії педагогів двох освітніх ланок.

Крім кількісного аналізу, було здійснено якісний аналіз змін, що виявив:

- підвищення впевненості дітей у власних силах, здатність самостійно приймати рішення;
- розвиток комунікативних умінь, уміння працювати в парі чи групі;
- більш осмислене виконання інструкцій та завдань;
- зниження рівня тривожності під час нових ситуацій навчання.

Отримані результати засвідчують, що реалізація моделі педагогічної наступності позитивно вплинула на формування готовності дітей до навчання в школі, сприяла розвитку логічного мислення, уваги, пам'яті та підвищенню навчальної мотивації. (Рис. 2.2)

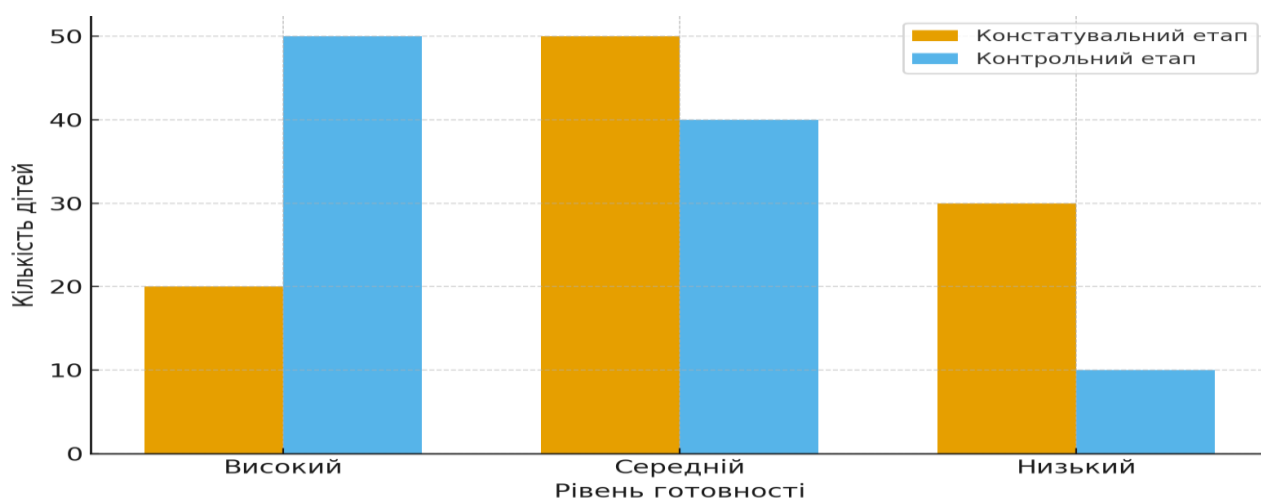

Рис. 2.2. Динаміка рівнів готовності дітей до навчання в школі

Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів показав, що запропонована модель забезпечує ефективну взаємодію педагогів ЗДО і початкової школи, сприяє цілісності освітнього процесу, безперервності змісту навчання та гармонійному розвитку особистості дитини.

Таким чином, результати формувального експерименту переконливо засвідчили результативність, ефективність і практичну доцільність розробленої моделі педагогічної наступності між закладом дошкільної освіти та початковою школою. Впровадження моделі сприяло створенню цілісного освітнього простору, який забезпечує гармонійний і поступовий перехід дитини від умов дошкільного виховання до систематичного навчання у школі.

Завдяки реалізації узгоджених педагогічних дій, спрямованих на формування пізнавальної мотивації, розвиток мовлення, логічного мислення та емоційно-вольової готовності дітей, вдалося досягти помітного підвищення рівня їхньої готовності до шкільного навчання. Особливої динаміки зазнали показники математичної підготовленості, уміння орієнтуватися у просторі, порівнювати об'єкти, застосовувати набуті знання у нових ситуаціях.

Важливою умовою ефективності експерименту стало партнерське співробітництво педагогів ЗДО і вчителів початкових класів, яке забезпечило узгодженість змісту навчально-виховної роботи, форм і методів організації освітнього процесу. Така взаємодія сприяла не лише професійному зростанню педагогів, а й підвищенню якості освітнього процесу в обох ланках освіти.

Отримані результати підтверджують, що запропонована модель має практичну значущість і може бути рекомендована до широкого впровадження у практику роботи закладів дошкільної та початкової освіти. Її реалізація забезпечує наступність у розвитку пізнавальної діяльності дітей, формує позитивне ставлення до школи, знижує рівень тривожності у період адаптації та сприяє становленню активної, самостійної, впевненої у собі особистості молодшого школяра.

Таким чином, розроблена модель педагогічної наступності виступає ефективним інструментом підвищення якості початкової освіти, оскільки забезпечує безперервність і системність освітнього процесу, створює умови для реалізації принципів дитиноцентризму, партнерської педагогіки та компетентнісного підходу — ключових засад Нової української школи.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У другому розділі магістерської роботи було здійснено експериментальне дослідження, спрямоване на перевірку ефективності розробленої моделі педагогічної наступності між дошкільною та початковою освітою як засобу забезпечення безперервності навчання. Зміст розділу охоплює визначення педагогічних умов реалізації наступності, опис методики проведення формувального експерименту та аналіз результатів його впровадження в освітню практику.

Проведений теоретичний аналіз і практичні спостереження засвідчили, що проблема наступності залишається однією з найактуальніших у сучасній освітній системі, адже саме від якості організації перехідного етапу між дошкільним і шкільним навчанням залежить подальший розвиток особистості дитини, її психологічний комфорт, пізнавальна активність та мотивація до навчання.

На основі узагальнення теоретичних підходів і результатів констатувального етапу експерименту було визначено низку педагогічних умов, що забезпечують ефективну реалізацію принципу наступності між двома освітніми ланками. До них віднесено:

— удосконалення професійної підготовки та підвищення компетентності педагогів закладів дошкільної і початкової освіти щодо принципів наступності, дитиноцентризму та педагогіки партнерства;

- створення єдиного розвивального освітнього середовища, яке об'єднує педагогічні, розвивальні, ігрові та виховні впливи обох інституцій;
- налагодження системної взаємодії між вихователями, учителями початкових класів і батьками дітей з метою узгодження освітніх впливів;
- використання інтегрованих форм роботи з дітьми старшого дошкільного віку та майбутніми першокласниками — спільних занять, адаптаційних днів, мініпроектів, занять “Школи майбутнього першокласника”;
- поетапне забезпечення адаптації дітей до нових умов навчання шляхом реалізації принципів ігрової діяльності, поступового ускладнення завдань і підтримки позитивної мотивації.

На основі цих положень було розроблено модель педагогічної наступності, що ґрунтується на системному підході та включає чотири структурних компоненти: змістовий, організаційно-процесуальний, діяльнісний і оцінно-результативний. Її зміст передбачає узгодження цілей, змісту, форм і методів освітньої діяльності між закладом дошкільної освіти та початковою школою, забезпечуючи єдність виховання, навчання та розвитку дитини на різних етапах її освітнього становлення.

Формувальний експеримент проводився на базі Староскалатського ЗЗСО І-ІІІ ступенів Скалатської міської ради Тернопільського району Тернопільської області у співпраці з закладом дошкільної освіти (Староскалатський ЗДО) впродовж 2024–2025 навчального року. Він охоплював етапи діагностування, впровадження моделі та підсумкового оцінювання результатів. Для визначення рівнів готовності дітей до навчання використовувались показники загальної та математичної готовності до школи, які створювались за такими критеріями: критерії оцінювання загальної готовності до школи; критерії оцінювання математичної готовності; критерії оцінювання логіко-математичного мислення; критерії оцінювання емоційного ставлення до

навчальної діяльності; критерії оцінювання здатності застосовувати знання у нових ситуаціях.

Оцінювання здійснювалося за трьома рівнями — високим, середнім і низьким. На початку експерименту більшість дітей демонстрували середній рівень готовності до школи, тоді як наприкінці впровадження моделі спостерігалось суттєве зростання кількості учнів із високим рівнем сформованості пізнавальних навичок, довільної уваги, логічного мислення та позитивного ставлення до навчального процесу.

Отримані результати підтвердили, що запропонована система педагогічної роботи позитивно впливає на підготовленість дітей до шкільного навчання. Зокрема, підвищився рівень засвоєння математичних уявлень, сформованість логіко-операційного мислення, вміння співвідносити предмети за ознаками, здійснювати порівняння, узагальнення, класифікацію, а також покращилась мовленнєва активність та комунікативна взаємодія дітей.

Важливою тенденцією, виявленою у процесі експерименту, стало зміцнення емоційно-позитивного ставлення дітей до школи, формування у них почуття впевненості, самостійності та пізнавального інтересу. Це свідчить про досягнення основної мети дослідження — забезпечення плавного, психологічно комфортного переходу від дошкільної до шкільної освіти.

Таким чином, результати формувального етапу експерименту повністю підтвердили ефективність розробленої моделі педагогічної наступності. Її практичне застосування сприяло не лише підвищенню рівня шкільної готовності дітей, але й покращенню взаємодії між педагогами дошкільного та початкового рівнів, що забезпечило цілісність освітнього процесу.

Отже, експериментальне дослідження довело, що впровадження педагогічної наступності як системного принципу в практику освітньої діяльності є важливим чинником забезпечення безперервності освіти, підвищення її якості та гуманізації навчально-виховного процесу.

Запропонована модель педагогічної наступності може бути рекомендована до подальшого застосування у закладах освіти різних типів і рівнів, а її результати — використані для вдосконалення методичних систем підготовки дітей до навчання в школі.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено комплексне теоретико-практичне дослідження проблеми забезпечення педагогічної наступності між дошкільною та початковою освітою як однієї з ключових умов реалізації принципу безперервності навчання та гармонійного розвитку особистості дитини. Проведений аналіз наукової літератури, психолого-педагогічних концепцій та нормативно-правових документів підтвердив, що педагогічна наступність виступає системоутворюючим принципом освітнього процесу, який забезпечує цілісність, послідовність і узгодженість освітніх впливів на суміжних етапах розвитку дитини. Під цим поняттям розуміється узгоджене поєднання цілей, змісту, форм і методів діяльності, спрямованих на створення сприятливих умов для комфортного та безболісного переходу дитини від дошкільної ланки до початкової школи.

1. Проаналізовано науково-теоретичні джерела, що дало змогу визначити ключові підходи та концептуальні засади забезпечення педагогічної наступності, серед яких провідними є системно-компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний та дитиноцентричний. Дослідження засвідчило, що успішна реалізація наступності можлива лише за умови врахування вікових, психологічних та психофізіологічних особливостей дітей, використання ігрових, дослідницьких та інтегрованих видів діяльності, а також завдяки налагодженій співпраці між педагогами двох ланок освіти та батьками. Водночас було виявлено низку суперечностей між вимогами програм і

реальним рівнем підготовленості дітей, а також між теоретичним обґрунтуванням принципу наступності та недостатнім рівнем його практичної реалізації. Саме це зумовило потребу у створенні моделі педагогічної наступності.

2. Визначено вікові і психологічні особливостей дошкільників і молодших школярів, що дозволило встановити їх суттєве значення для організації освітнього процесу. Дошкільний вік характеризується провідною роллю гри, емоційною чутливістю та формуванням початкових пізнавальних умінь; молодший шкільний — розвитком логічного мислення, довільності, зростанням навчальної мотивації та потреби в соціальній взаємодії. Це підтверджує необхідність адаптаційних заходів, поступового ускладнення змісту та використання методик, що створюють умови для плавного переходу в іншу форму навчання.

3. Досліджено досвід практичної реалізації педагогічної наступності, здійснене у співпраці дошкільного закладу та Староскалатського закладу загальної середньої освіти I–III ступенів протягом 2024–2025 навчального року, дозволило визначити комплекс педагогічних умов, які забезпечують ефективну наступність. До них належать підвищення професійної компетентності педагогів, створення єдиного розвивального освітнього простору, партнерська взаємодія з батьками, узгоджене планування та застосування ігрових та інтегрованих форм діяльності, що сприяють адаптації дітей до нового середовища.

4. Визначено педагогічні умови та методичні рекомендації стали основою для створення моделі педагогічної наступності, яка включала такі компоненти:

- змістовий — узгодження програм розвитку та навчання;
- організаційно-процесуальний — координація дій педагогів двох ланок;

– діяльнісний — використання ігрової діяльності та інтеграції освітнього змісту;

– оцінно-результативний — моніторинг рівня готовності дітей.

5. Проведено експериментальне дослідження підтвердило ефективність розробленої моделі педагогічної наступності. Порівняльний аналіз результатів формувального етапу засвідчив підвищення рівнів пізнавальної активності, логічного мислення, мовленнєвого розвитку, довільної уваги та здатності дітей виконувати завдання самостійно. Діти виявляли позитивне ставлення до школи, емоційну врівноваженість та високу навчальну мотивацію, що свідчить про успішну адаптацію до нових умов освітньої діяльності. Після проведення формувального експерименту значно зросла частка дітей із високим рівнем готовності (на 26 %), а кількість дітей із низьким рівнем зменшилася на 22 %. Це свідчить про позитивну динаміку у формуванні пізнавальної активності, мовленнєвого розвитку та емоційної готовності до школи.

Таким чином, дослідження підтвердило гіпотезу про те, що цілеспрямована та системно організована реалізація принципу педагогічної наступності, заснована на дитиноцентризмі, компетентнісному підході та педагогіці партнерства, сприяє забезпеченню безперервності освітнього процесу, підвищенню якості освіти та формуванню стійкої готовності дітей до шкільного навчання. Розроблена модель і методичні рекомендації мають значну практичну цінність та можуть бути використані педагогами, керівниками закладів освіти, методистами та у системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні напрямів вивчення наступності між іншими рівнями освіти, вдосконаленні діагностичних інструментів оцінювання взаємодії педагогів різних ланок та створенні нових методичних комплексів, спрямованих на забезпечення цілісного та гармонійного розвитку дитини в умовах безперервної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти): затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2021 р. № 33. Київ: МОН України, 2021. 56 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/BCDO-2021.pdf>
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтовний підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
3. Богуш А. М. Дошкільна і початкова ланки освіти – сходинки наступності. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2017. Вип. 28. С. 23–27.
4. Богуш А. М. Вектор наступності державних стандартів дошкільної і початкової ланок освіти. Науковий вісник МНУ ім. В. Сухомлинського. Вип. 37, т. 1. Миколаїв, 2012. С. 46–49.
5. Богуш А. М. Феномен «передшкільна освіта» в системі неперервної освіти. *Наука і освіта*. 2011. № 4. С. 6–8.
6. Богуш А. М., Маліновська Н. В. Перші кроки грамоти: передшкільний вік: навч. посіб. Київ: ВД «Слово», 2013. 424 с.
7. Наступність у навчально-виховній роботі дитячого садка і школи / ред. З. Н. Борисова. Київ, 1985.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ–Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1140 с.
9. Волинець К. І., Волинець Ю. О., Стадник Н. В. Теоретичні засади наступності дошкільної і початкової освіти як проблема сучасної освіти. *Народна освіта*. 2019. Вип. 2 (38). С. 19–28.
10. Вашуленко О. Питання наступності в педагогічній теорії. *Педагогіка і психологія*. Вісник АПН України. 2005. № 4. С. 49–59.
11. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 368 с.
12. Горопаха Н. В. Наступність дошкільної та початкової шкільної освіти у реалізації принципів розвивального навчання. Оновлення змісту, форм і

- методів навчання і виховання в закладах освіти. Рівне: РДГУ, 1999. № 7. С. 74–78.
13. Державний стандарт початкової освіти: затверджено постановою КМУ від 21.02.2018 № 87 (у ред. від 24.07.2019 № 688). URL: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyy-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/>
 14. Дорошенко Т. М., Мацько В. В. Теорія та методика формування елементарних математичних уявлень: навч. посіб. Кременчук: ПП «Бітарт», 2019. 96 с.
 15. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
 16. Заброцький М. М. Вікова психологія: навч. посіб. Київ: МАУП, 1998. 92 с.
 17. Закон України «Про освіту» від 04.06.1991 № 1144-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 34. С. 451.
 18. Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти. Додаток до листа МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/nastupnist/list.pdf>
 19. Калмикова Л. Сучасні проблеми наступності й перспективності та шляхи їх вирішення. Наступність і перспективність у навчанні й вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: матеріали конференції. Переяслав-Хмельницький, 2000. С. 10–15.
 20. Ковшар О. Завдання дошкільної освіти з розвитку особистості. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2013. № 8(2). С. 287–293. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2013_8%282%29_43
 21. Ковшар О. В. Наступність і перспективність навчання у системі безперервної освіти. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. т. 1. Херсон, 2016. Вип. LXXIV, С. 128–132.
 22. Концепція «Нова українська школа». Концептуальні засади реформування середньої освіти. Київ: МОН України, 2016. URL:

<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>

23. Максакова А. І. Навчайте дітей граючи: ігри та вправи зі звучним словом: посібник для вихователів дитячого садка. Київ: Ранок, 2000. 58 с.
24. Наступність дошкільного навчального закладу і початкової школи у вихованні дітей : навч.-метод. посіб. / В. Кононенко, Н. Лисенко, І. Шоробута та ін.; за ред. проф. Н. Лисенко. 2-ге вид. Київ: Слово, 2013. 296 с.
25. Психолого-педагогічна діагностика дошкільника напередодні його вступу до школи: метод. посіб. / ред. Н. В. Намінат, Т. Г. Андреева. Кривий Ріг, 2011. 296 с.
26. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. N. M. Bibik. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
27. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 432 с.
28. Печка Л. Є. Взаємозв'язок, наступність, перспективність в освітньому процесі ЗДО і початкової школи: теоретичний аспект. *Дошкільна освіта України*. 21.03.2019. URL: <https://osvita.ua/doshkilna/>
29. Перережко І. Проблеми наступності в навчанні. *Початкова освіта*. 2006. № 42 (378). С. 7–9.
30. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки: Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 20. С. 25.
31. Рейпольська О. Особливості розвитку особистості дитини дошкільного віку в процесі соціалізації. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2018. № 22. С. 240–251.
32. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти. *Дошкільне виховання*. 2000. № 11. С. 4–5.
33. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія. Київ: Академвидав, 2005. 202 с.

34. Степанова Т. М. Трансформація змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець XIX–XX ст.): монографія. Київ: ВД «Слово», 2011. 467 с.
35. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ: Акта, 2012. 564 с.
36. Україна. Закон «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
37. [Dave R. H.](#) Foundation of Lifelong Education: Some Methodological Aspects. Hamburg : UNESCO Institute for Education, 1976. URL: <http://www.ec.europa.eu/education/policies/III/life/memoen.pdf>

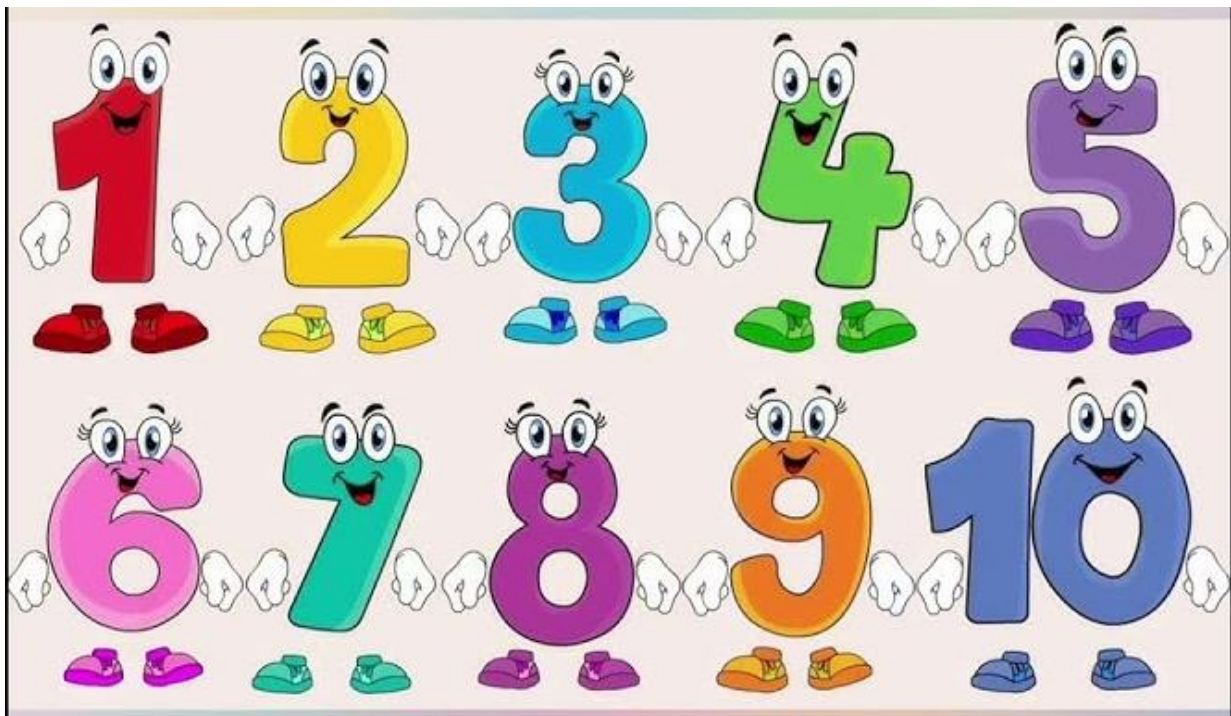
ДОДАТКИ

Додаток А.

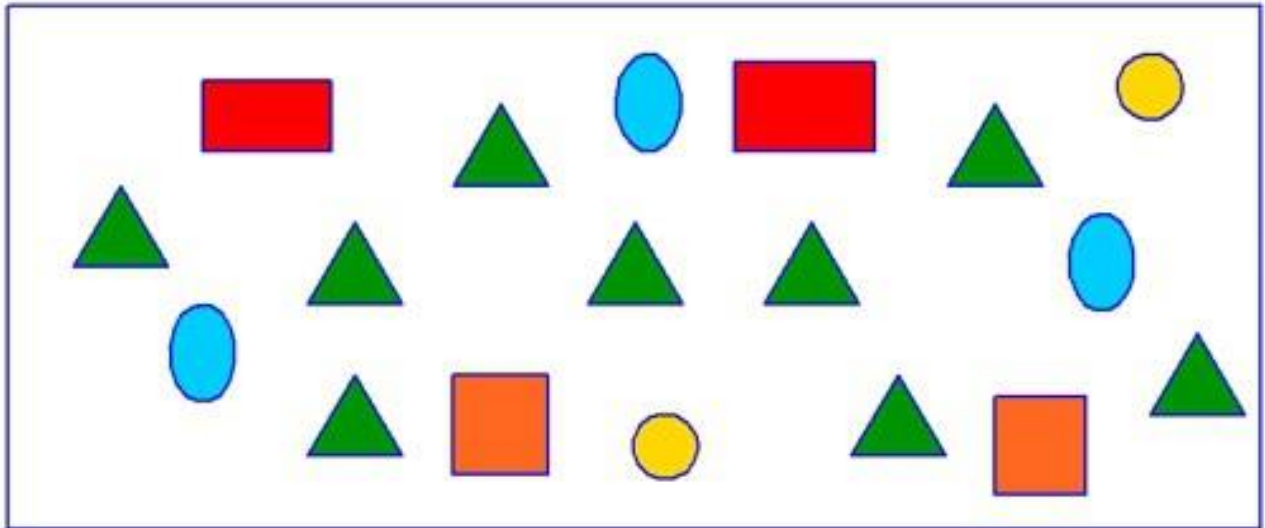
Діагностичні завдання для визначення готовності дітей до шкільного навчання

Мета: виявлення рівня розвитку пізнавальних, мовленнєвих і математичних умінь дітей старшого дошкільного віку.

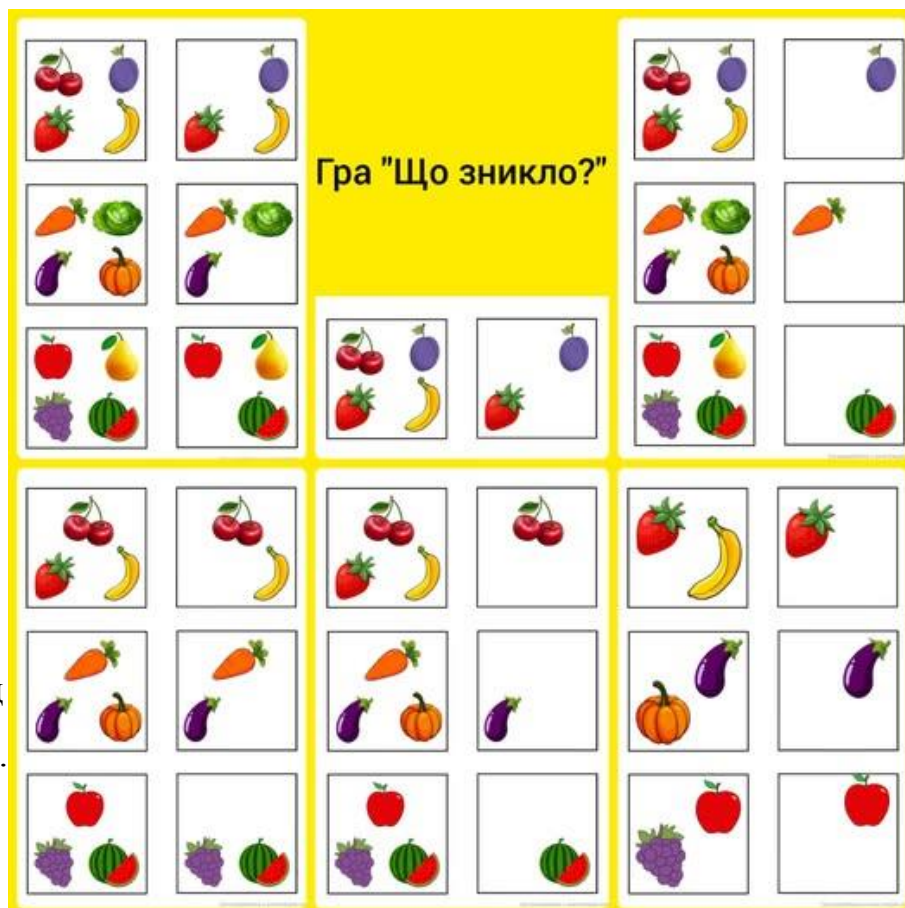
Завдання 1. «Порахуємо разом» — дитина рахує від 1 до 10 і назад, називає попередні та наступні числа, виконує прості дії додавання.

Завдання 2. «Геометричний світ» — дитина впізнає і називає геометричні фігури, порівнює їх за формою та розміром.

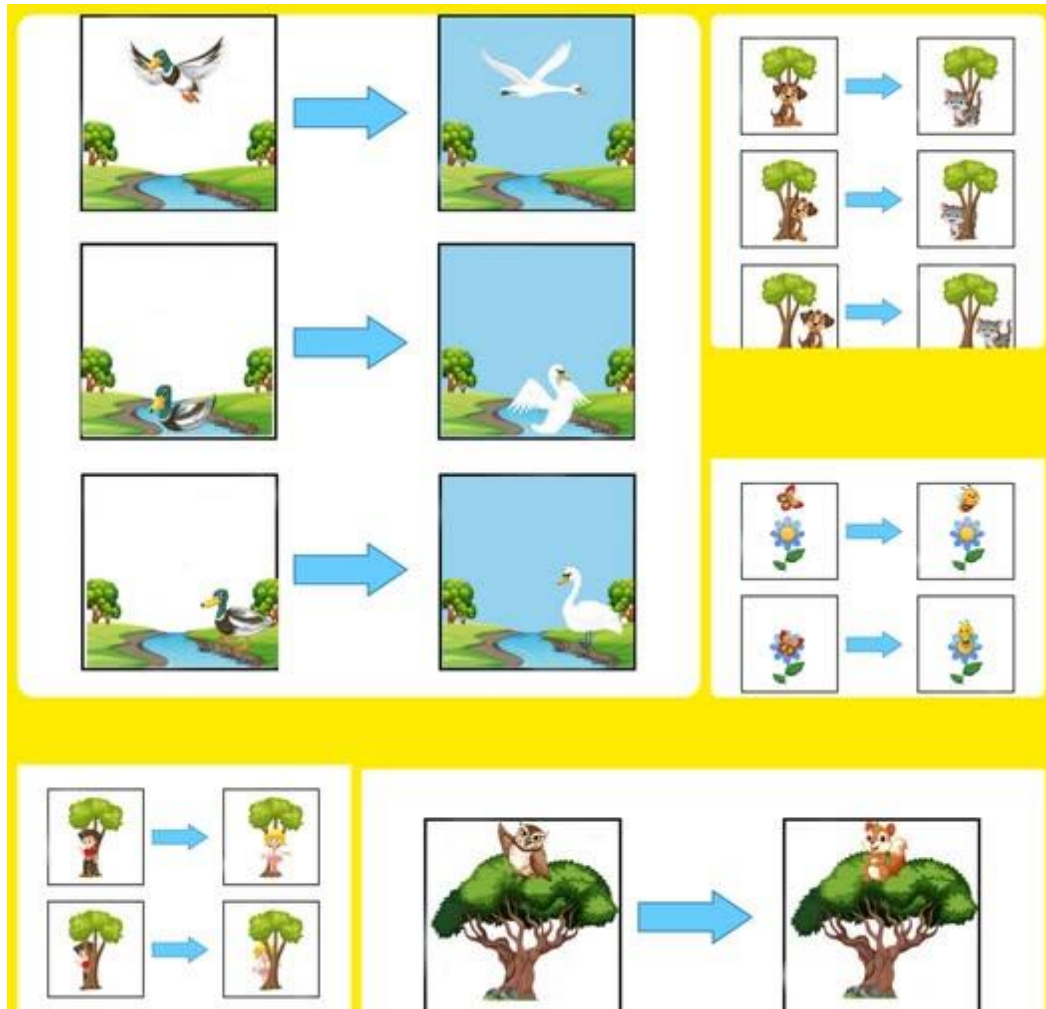

Завдання 3. «Знайди, чого не вистачає» — визначення відсутніх елементів на зображеннях (розвиток логічного мислення).

Завдання 4. «Орієнтуйся»

я у просторі» — виконання вказівок щодо просторового розташування предметів (ліворуч, праворуч, вгорі, внизу).

Додаток Б**1. Оцінювання загальної готовності до школи****Завдання:**

- Назвати себе, свою родину, орієнтуватися в основних поняттях «ліво–право», «вчора–сьогодні–завтра».
- Переказати короткий текст або описати зображення.
- Виконати інструкцію з 2–3 послідовних дій (наприклад: *«Візьми червоний олівець, намалюй коло і підкресли його синім»*).
- Завдання на розвиток дрібної моторики (обведення фігур, штрихування, з'єднання точок)

2. Оцінювання рівня математичної готовності**Завдання:**

- Порахувати предмети в межах 10, визначити «більше–менше–порівну».
- Упорядкувати предмети за величиною, довжиною, масою.
- Розв'язати прості арифметичні задачі на додавання й віднімання за допомогою наочності.
- Скласти число з двох менших (наприклад: «Скільки варіантів складання числа 5?»)

3. Оцінювання розвитку логіко-математичного мислення**Завдання:**

- Продовжити логічний ряд (геометричні фігури, кольори, числа).
- Визначити зайвий предмет у групі та пояснити вибір.
- Установити причинно-наслідкові зв'язки («Що буде, якщо...?»).
- Розв'язати логічні задачі на класифікацію, групування, узагальнення

4. Оцінювання емоційного ставлення до навчальної діяльності

Завдання:

- Бесіда за малюнками («Що тобі найбільше подобається робити в школі?»).
- Оцінювання настрою за допомогою «емоційних піктограм».
- Спостереження за поведінкою дитини під час виконання завдання (старанність, зосередженість, інтерес).
- Міні-рефлексія: *«Що було найцікавішим? Що викликало труднощі?»*

5. Оцінювання здатності застосовувати знання у нових ситуаціях

Завдання:

- Розв'язання нестандартних завдань (наприклад, задачі на логічне мислення без готового алгоритму).
- Перенесення знань: використати математичні навички під час гри або практичного завдання (поділ іграшок, побудова за схемою).
- Скласти коротку історію чи розповідь на основі нового зображення, спираючись на попередній досвід.
- Виконати творче завдання з елементами комбінування (наприклад: створити візерунок за заданими правилами).

Додаток В

1. Критерії оцінювання загальної готовності до школи

Показники: мовленнєвий розвиток, увага, пам'ять, орієнтація в просторі й часі, здатність працювати за інструкцією.

- Високий рівень – дитина чітко виконує послідовні інструкції; орієнтується в основних просторових і часових поняттях; зв'язно переказує текст; проявляє стійку увагу; завдання виконує охайно, самостійно.
- Середній рівень – виконує більшість інструкцій із незначною допомогою; допускає окремі помилки в орієнтації; переказ неповний, але логічний; увага нестійка; потребує епізодичного нагадування.
- Низький рівень – має труднощі у розумінні й виконанні інструкцій; погано орієнтується; переказ непослідовний; увага швидко виснажується; завдання виконує повільно або лише за допомогою дорослого

2. Критерії оцінювання математичної готовності

Показники: знання чисел, кількісні уявлення, елементарні дії, уміння порівнювати та упорядковувати.

- Високий рівень – упевнено рахує в межах 10 і більше; легко порівнює та групує об'єкти; правильно розв'язує елементарні задачі; самостійно пояснює спосіб розв'язання.
- Середній рівень – рахує з незначною допомогою; іноколи помиляється в порівнянні; задачі розв'язує за підказкою; пояснення частково неповні.
- Низький рівень – не володіє стабільним лічильним рядом; не розуміє понять «більше–менше»; задачі розв'язує лише разом із дорослим; не може пояснити спосіб виконання дій

3. Критерії оцінювання логіко-математичного мислення

Показники: уміння встановлювати закономірності, виділяти зайве, класифікувати, узагальнювати, аргументувати.

- Високий рівень – правильно визначає закономірності; самостійно продовжує логічні ряди; аргументує вибір зайвого предмета; легко встановлює причинно-наслідкові зв'язки.

- Середній рівень – загалом виконує завдання, але потребує додаткових запитань; аргументація частково неповна; іноді помиляється в узагальненні.
- Низький рівень – не виявляє закономірностей; не може пояснити свого вибору; має суттєві труднощі з аналізом і порівнянням; часто дає випадкові відповіді

4. Критерії оцінювання емоційного ставлення до навчальної діяльності

Показники: інтерес до навчання, мотивація, стійкість емоційного стану, готовність працювати.

- Високий рівень – дитина проявляє зацікавленість, працює охоче; емоційно врівноважена; доводить завдання до кінця; демонструє позитивне ставлення до школи.
- Середній рівень – виявляє інтерес час від часу; іноді відволікається; емоційний стан нестійкий, але дитина повертається до завдання; може скаржитися на втому.
- Низький рівень – небажання виконувати завдання; часте відволікання; тривожність, плаксивість або негативні реакції; відсутність позитивного ставлення до навчання

5. Критерії оцінювання здатності застосовувати знання у нових ситуаціях

Показники: гнучкість мислення, уміння переносити знання, творчість, самостійність у розв'язанні нестандартних завдань.

- Високий рівень – самостійно знаходить нові способи виконання; легко переносить знання у нові умови; пропонує кілька варіантів розв'язання; проявляє творчість.
- Середній рівень – переносить знання з підказкою; здебільшого виконує завдання правильно, але стандартним способом; творчі елементи виражені помірно.
- Низький рівень – не може застосувати знання у новій ситуації; чекає інструкції від дорослого; рішення випадкові або однотипні; творчість майже відсутня.

*Додаток Г**Адаптаційні ігри для майбутніх першокласників***Гра 1. «Школа майбутнього першокласника»**

Мета: сприяти психологічній адаптації дітей до умов шкільного життя; сформувати позитивне ставлення до школи, вчителя та навчальної діяльності; розвивати вміння діяти за правилами, слухати та взаємодіяти з однолітками.

Обладнання: картинки або фотографії шкільних приміщень (клас, бібліотека, спортивна зала, їдальня, шкільне подвір'я), бейджі з іменами дітей, дзвіночок, шкільний рюкзак, зразки підручників, олівці.

Хід гри:

Вихователь (або вчитель) запрошує дітей до «Школи майбутнього першокласника». Звучить дзвінок — символ початку заняття.

Дітям пропонується подорож шкільними «станціями»: «Класна кімната», «Бібліотека», «Їдальня», «Спортивна зала». На кожній станції педагог коротко розповідає про призначення місця та пропонує просте завдання (наприклад, скласти портфель, знайти книжку за назвою, зробити зарядку).

Після відвідування всіх станцій діти діляться враженнями: що їм найбільше сподобалося, чого вони очікують від школи.

Наприкінці вихователь наголошує, що школа — це цікаве місце, де можна навчатися, дружити й дізнаватися нове.

Гра 2. «Знайомство з класом»

Мета: ознайомити дітей із простором класної кімнати; навчити орієнтуватися в шкільному середовищі; розвивати навички спілкування, взаємопідтримки, командної роботи.

Обладнання: план або схема класу, картки із зображенням предметів (парти, дошка, шафа, полиця, вікно, двері), м'яч або іграшка для передачі слова.

Хід гри:

Дітям пропонується розглянути клас і розповісти, що вони бачать, для чого потрібен кожен предмет.

Педагог роздає дітям картки із зображенням частин класу й просить знайти відповідне місце в реальному приміщенні.

Після цього проводиться гра «Хто де сидить?»: педагог називає місце («біля дошки», «у другому ряду»), а дитина повинна його знайти.

Далі гра «Передай м'яч»: дитина, яка отримує м'яч, називає своє ім'я та улюблене заняття, потім передає іншому. Так створюється дружня атмосфера знайомства.

Гра 3. «Моє шкільне приладдя»

Мета: закріпити знання дітей про предмети шкільного вжитку, навчити їх класифікувати за призначенням, формою, кольором; розвивати мовлення, увагу та логічне мислення.

Обладнання: набір шкільного приладдя (зошити, олівці, ручки, лінійки, гумки, пенал, фарби, ножиці тощо), малюнки із зображенням предметів, кошики або коробки для сортування.

Хід гри:

Педагог демонструє дітям набір шкільного приладдя та пропонує назвати кожен предмет.

Діти розподіляють предмети за категоріями: «чим пишемо», «чим малюємо», «що допомагає тримати порядок».

Наступний етап — «Знайди зайвий предмет»: серед зображень дитина має визначити те, що не належить до шкільних речей.

Для розвитку мовлення педагог пропонує дітям скласти коротку розповідь «Мій портфель» — що в ньому є і для чого потрібно кожне приладдя.

*Додаток Д***Анкета для батьків майбутніх першокласників**

Мета: з'ясувати рівень поінформованості батьків щодо готовності дитини до школи, а також визначити чинники, що сприяють або ускладнюють адаптацію дитини до навчання.

I. Загальні відомості

Вік дитини: ____ років.

Чи відвідує дитина заклад дошкільної освіти?

☐ Так ☐ Ні ☐ Іноді (короткочасне перебування)

II. Пізнавальна готовність

Чи вміє ваша дитина:

рахувати до 10 і назад?

☐ Так ☐ Частково ☐ Ні

розрізняти основні геометричні фігури (коло, квадрат, трикутник)?

☐ Так ☐ Частково ☐ Ні

читати прості слова або склади?

☐ Так ☐ Частково ☐ Ні

писати окремі букви або своє ім'я?

☐ Так ☐ Частково ☐ Ні

Чи проявляє дитина інтерес до занять, пов'язаних із читанням, письмом, математикою, логічними іграми?

☐ Завжди ☐ Іноді ☐ Рідко ☐ Ні

III. Емоційно-вольова та соціальна готовність

Як дитина реагує на нові ситуації та спілкування з незнайомими людьми?

☐ Легко адаптується ☐ Потребує підтримки ☐ Відчуває труднощі

Чи вміє дитина слухати дорослого, виконувати інструкції, дотримуватися правил гри або занять?

☐ Так ☐ Частково ☐ Ні

Чи прагне дитина до спілкування з однолітками, бере участь у колективних іграх

☐ Так ☐ Іноді ☐ Уникає спілкування

Як дитина ставиться до майбутнього вступу до школи?

☐ З радістю ☐ Байдуже ☐ Відчуває тривогу ☐ Важко сказати

IV. Сімейне середовище і підтримка

Як часто ви займаєтеся з дитиною вдома (читання, малювання, розвивальні ігри тощо)?

☐ Щодня ☐ Кілька разів на тиждень ☐ Рідко ☐ Майже ніколи

Які види спільної діяльності переважають у вашій родині?

☐ Читання книжок ☐ Малювання ☐ Настільні ігри ☐ Перегляд мультфільмів ☐ Інше (вказати) _____

Чи вважаєте ви, що дитина психологічно готова до навчання (уміє зосереджуватись, доводити справу до кінця, не злякана школою)?

☐ Так ☐ Частково ☐ Ні

Чи маєте ви інформацію про те, як підготувати дитину до школи (з ким радилися, які джерела використовували)?

☐ Так ☐ Частково ☐ Ні (уточніть джерела: педагог, література, Інтернет, власний досвід тощо)

V. Ваша думка

Що, на вашу думку, найбільше допоможе дитині успішно адаптуватися до школи?

Якої підтримки ви очікуєте від педагогів школи на етапі адаптації вашої дитини?

*Додаток Е***Анкета для педагогів**

Мета: оцінити стан реалізації принципу наступності у практиці ЗДО та школи.

1. Як часто ви співпрацюєте з педагогами іншої ланки освіти?
2. Чи є у вашому закладі узгоджені програми або спільні заходи?
3. Які труднощі виникають у реалізації наступності?
4. Які форми співпраці вважаєте найефективнішими?
5. Як можна покращити підготовку дітей до школи?

*Додаток Є***Тематики інтерактивних виховних заходів, спрямованих на адаптацію
молодших школярів до шкільного життя:**

«Ми — школярі!» — знайомство з класом, учителем, правилами поведінки в школі.

«Дружна шкільна родина» — формування колективу, розвиток комунікативних навичок.

«Країна Школяриків» — інтерактивна подорож із завданнями, спрямованими на розвиток позитивного ставлення до навчання.

«Моє ім'я — найкраще!» — вправи на знайомство й створення доброзичливої атмосфери в колективі.

«У світі шкільних правил» — ігрове закріплення правил поведінки в класі та школі.

«Мій перший шкільний день» — інтерактивне обговорення вражень, очікувань і переживань дітей.

«Дружба починається з усмішки» — тренінг толерантності, підтримки та взаєморозуміння.

«Шкільні пригоди в країні Знань» — квест із навчально-розважальними завданнями.

«Скарбниця добрих справ» — інтерактивна гра, що формує відповідальність і доброзичливість.

«Я і мій настрій» — емоційно-розвивальні вправи на усвідомлення власних емоцій і почуттів інших.

«Мандрівка до країни Ввічливості» — рольові ігри з елементами етикету та культури спілкування.

«Квітка дружби» — спільна творча діяльність, спрямована на згуртування класу.

«Таємниці шкільного портфелика» — гра-бесіда про необхідне шкільне приладдя.